

Dobos Marianne

Interjúk Schéner Mihállyal

Mennyből az angyal a földön és az égben

Schéner Mihály karácsonyai

– A művész életében minden megélt pillanat tapasztalattá válik, amely alkotómódját utóbb alakíthatja. És fordítva, a pillanatok elbeszélése olyan szűrőn vezet keresztül, amely sajátos látomássá alakítja ezeket a valóban megélt pillanatokot. A karácsony, a keresztény világ egyik legnagyobb ünnepe, és a művész, Schéner Mihály életének talán legfenyegetettebb pillanatai fonódnak össze az emlékező látomásában. Halljunk csodát!

– Miként jutottam 1944-ben karácsony ünnepéhez? Katona voltam, és hosszú utat kellett megtennem, hogy megünnepelhessem.

– Akkor talán, ha az út elején kezdhethetnék... Úgy tudom, ekkor nemcsak katona, de már főiskolás is voltál.

– Valóban, 1942-ben vettek fel a Képzőművészeti Főiskolára. Mesterem Rudnay Gyula volt, az ő osztályában dolgoztam én is az Epreskertben. Két képpel már a főiskolai kiállításon is szerepeltem. Az egyik önarcképem volt, a másiknak Virágzó akácfák volt a címe. Mesteremben főként azt tiszteltem és csodáltam, sőt igyekszem még ma is követni, hogy Európa legnagyobbjainak hatását és eredményeit igyekezett sajátosan magyarul is megvalósítani, ragyogó magyar művészetet úgy megalkotni, hogy az tűndöklöjön a világ festészetében is, kiemelkedőnek számíton a nemzetközi mezőnyben. Rudnay Tintoretto és Tiepolo reneszánsz sajátosságait ötvözte Velazquez és Goya hatásával.

Boldogan éltem és tanultam, bár körülöttünk már háborús évek dúltak. Mindennek vége szakadt, amikor 1944-ben behívtak katonának. Ekkor kezdtem félni. A rémségek hosszú idejét kellett átélnem ettől fogva.

November 24-én megszöktem a katonaságtól, Sárszentmihály nevezetű kisközségből, egy nagyon ködös éjszakán, amidőn annyira elterjengett a homály fölöttem mindenütt, hogy szinte nem is láttam semmit. Tejfehérségbe burkolva indultam el, és igazában véve semmi támpontom nem volt, csak a talpam alatt éreztem az utat. Az Atyaúrsten nevében indultam el ebben a ködben az életre vagy a halálra. És ezt a történetet most azért mondom el neked, mert az Atyaúrsten, mint egy jószágos atya, indított el ezen az úton, amely azután jó érzékkel vezetett tovább engem. Körülbelül 10 kilométeres utat kellett megtennem, amit térképről már előzetesen kinéztem. Tervemet – a szökést – napok óta dédelgettem magamban. De az utolsó pillanatig nem tudtam, mikor szánom el magamat, hogy elinduljak. Talán éppen ez volt a jó, így hát senki sem tudhatta, hogy mikor indulok, még én magam sem. Újból és újból azt kell mondanom – és ez már egy élet tanulsága is lehet –,

jobb, ha az ember nem tudja előre, hogy a kétarcú idő mit dajkál magában, a halált-e vagy pedig az életet.

Amikor végre elértem Polgárdiban az állomást, vonatra szálltam. Ahogy megérkeztem a Déli pályaudvarra, két csapat csendőr mint katonát mindjárt igazoltatott. Erre persze már számítottam. Jó előre előkészítettem magamnak a szükséges igazolványokat. Irodán dolgoztam ugyanis, ott szereztem meg a kellő papírokat. Miután elfogadták a menetlevelemet és kiszabadultam a csapat csendőr karmaiból, gyorsan elindultam leendő szállásom felé, a Bajza utcai Epreskertbe, ahol igazában véve mint képzőművészeti főiskolás tanultam már eddig is, és nagyon kedves két évet töltöttem el ebben a művészertben. Nem ismeretlen helyre kerültem, és azt is tudtam, hogy már vannak ott menedéket kereső kollégák, akik megtalálták a maguk biztonságát a romok között. Ahogy teltek a napok, félelmem egyre növekedett, bárha nem történt semmi aggodalomra okot adó esemény. Ugyanakkor a napok múltával viszont kezdtek tompulni is a félelmeim. Annyira féltem, hogy mindenképpen a föld alatt akartam valami odút csinálni magamnak, két másik társammal el is kezdtünk a híres epreskerti Kálvária fala alatt ásni, és annyira kilátástalan és reménytelen, hogy belefáradtunk. Napok múlva aztán ebbe is belefásultunk. Szerencsére nem történt semmi.

– *Kik voltak a társaidd?*

– Az egyik társam Kabók Mátyás volt, akivel aztán később együtt is laktam, különben egy osztályba jártam vele. És volt még egy szobrász is, akit az Epreskertben ismertem meg. Ahogy megérkeztem, már voltak mások is ott. Egész furcsa volt nekem, hogy a háború miként sepri, miként boronálja össze az embereket szinte teljesen ismeretlenül, és milyen koegzisztencia alakul ki ismeretlen emberek között a fenyegetés idején, és ez az együttélés szinte önmagától elképzelhetetlenné válik azután, amint megszűnnek a fenyegető állapotok.

Talán a legnagyobb nehézségünk az, hogy lakásunk komfort nélküli, mert hiszen eredetileg egy iskolaépület szobrászműterme volt. Annak idején a Kandó-osztály volt az első pavilonban, ahogy jövünk a Bajza utcában, ezt bombatalálat érte, és egy hatalmas ásító légakna vicsorgott a hideg novemberi napban az arra jövő emberek szemébe. Itt bújtunk meg, az épület kicsit épségben maradt részében. Nyakunkon a tél, fűtésről kellett gondoskodni. Találtunk kályhát is, és a romok között mindenféle összetört gerendát, bakokat, amin a művészek ültek valaha, és a táblákat oda állították, meg egyéb fából készült taneszközöket, kockákat, mértani idomokat – ezek mind nagyon jó szolgálatot tettek, fűtöttünk velük, így nem fagyunk meg. A másik létfontosságú probléma – sorrendet, tudod, nem lehet állítani – az élelem megszerzése lett. Egy ideig az osztályunkban a fiókokban talált száraz kenyérmaradványt, ételhulladékot fogyasztottuk, majd miután ez elfogyott, muszáj volt kimerészkednünk az utcára. Beosztottuk, hogy ki menjen élelemszerzésre. Civil ruhában voltunk. Amikor megérkeztem, még katonaruha volt rajtam, de mindjárt átöltözködtem. Mert a civil ruhát mindig magamnál tartottam.

– *És azt hol szerezted?*

– Még otthonról hoztam, és talán ennek köszönhettem később a menekülésemet. A civil ruhában szakállasan, torzonborzan, derekunkat ruhaszáritó kötéllel átkötve mentünk élelmet szerezni. Közben találtunk néha egy-egy raktárt, ezeket már előttünk feltörték, de még maradt bennük némi élelem, netán egy aknátlól elpusztult ló maradványaiból vágtunk magunknak jó darabokat. Már december volt, a hóban megfagyva konzerválódtak az elpusztult állatok. De hát igazában véve annyira le voltunk gyengülve, ha valaki megkarcolta a testét, mondjuk a lábát, akkor ott mindjárt kiserkent a vére a

vitaminhiánytól. Végül is egyre nehezebb lett élelmet találni. A vélt remény, hogy felszabadulunk, egyre elnehezedett bennünk, mert nagyon lassan történt minden. Már közeledett a karácsony, amikor a Városligetben hallottuk a megafonokon a szovjetek hangját, a katonákhoz beszéltek, hogy tegyék le a fegyvert. De hát jó idő eltelt még ezután is, amíg közelebb értek.

A karácsonyt úgy értük meg, mint a trogloditák, a barlanglakók, akiknek alagútjaik egész városkiterjedésűek lehetettek, ők valaha szintén az ellenség elől menekültek.

– *Utalt valami az ünnepre ebben a környezetben?*

– Alig pislákkolt valamiféle gyertyafény, vagy talán inkább valamilyen viasztáblák fénye, melyeket valahonnan összeszereztünk. A nagy viasztáblákba rongyokat tömtünk, ezek világítottak be mindent és pislákkoltak az omlatag falakat itt-ott megropogtatva. Egy kicsit olyan volt ez a fény, meg az arcunk látványa is, mint Rembrandt gyönyörűséges képei, hiszen ő maga legszebb képeit – például az önarcképeit – gyertyafénynél festette. Azért olyan lényegretörők, mert csak a közeli részeket világította meg a gyertya, míg aztán a nagyobb részt beborították a félárnyékok, és ahogy a fény egyre szűnt, végül megszűnt, a sötétség megette a fényeket, ott tulajdonképpen teljes sötétségbe borult a kép. De hát ezek a rembrandti fények-félárnyékok ebben a félelmetes, nyomorult, szinte katakombavilágban tulajdonképpen minket mégis valami művészi élménnyel vigasztaltak.

– *Vágtatok valamilyen fenyőgallyat?*

– Nem, nem! Ilyen sötét, vigasztalan és fenyő nélküli karácsonyom azóta sem volt. Bár az Epreskertben – úgy tudom – voltak tiszafák is. De hát olyan rettenetes volt már a bombázás, és annyira félelmetes volt egyáltalán kimenni, és az egész kert olyan volt körülöttünk, mint egy csatatér. Igazában véve nem is ismertünk rá, noha annyira ismertük, hiszen minden napunkat ott töltöttük korábban nagy szeretettel. Ismertem a fákat egyenként, már elsőéves koromban megfestettem a kert jobb oldalán lévő kis akácfákat, amikor májusban virágozni kezdtek. Ezekből ekkorra nem maradt már semmi. Később aztán stráfkocsival halottakat hoztak, és itt temették el őket.

– *Karácsony után, vagy mikor?*

– Ez állandóan így ment. Néha kikukkantottunk, de ekkor már nagyon nem is mertünk kimenni. Egyre hevesebbé váltak a harcok, és éreztük, hogy egyre közelebb vannak az oroszok. Ezt az aknák becsapódásaiból éreztük, meg abból is, hogy egyre kevesebb volt az ellenállás és a viszontválaszolás, mígnem a végén a németek kivonták magukat, már csak néhány katona védett egy-egy utcátömböt, majd a boforc ágyúik is eltűntek.

– *Milyen társaság gyűlt össze az Epreskertben?*

– Mint személyek, meg tudtunk lenni egymással. Egyre szaporodtunk, különböző fajta embereket hozott össze a véletlen és a sors az idő folyamán. Ideiglenesen, átmeneti időre kerültünk egymás közelébe. Volt ott egy kis zsidó lány, Ercsinek hívták, sohasem tudtam a rendes nevét, és azt sem tudom – sajnos –, hogy mi lett vele. Az tény, hogy ő is velünk együtt szabadult. Volt ott két fiatalember is, az egyik ennek az Ercsinek udvarolt, Kanyó Tamásnak hívták – azóta sem láttam őket, nem tudom, mi lett velük. Volt még egy zsidó fiú is, azt hiszem, Brenner István, vele később találkoztam, zöldséget árult a piacon. Azonkívül volt még egy szobrász, Tóth István, Bori mester tanársegédje, kis mokány újvidéki fiatalember, szerbül is tudott. Volt még egy nála idősebb szobrász a feleségével, ő később jött oda hozzánk, Dankó János. Aztán később, ahogy a front változott és vonultak vissza a magyar katonák, egy őrzető meg egy tizedes napok óta ott ténfergett, jött-ment

körülöttünk. Sejtettük, hogy ők is szökésben vannak, de bizalmatlanok voltunk egymással, ők nem tudták, hogy mi kik vagyunk, milyen szándékunk van, és mi sem tudtuk az utolsó pillanatig, hogy ők miért is vannak ott. Csak akkor bizonyosodtunk meg, hogy szökésben voltak, amikor katonaruhájuk miatt a szemünk láttára fogságba estek. Megdöbbenő, hogy a civil ruha őket is megmenthette volna, így azonban a szovjet katonák elvitték őket. Milyen előrelátó voltam, milyen jó, hogy az én katonaruhám ezalatt a pince valamelyik zugában eldugva hevert.

Január 13-án, dél tájban másfajta hangokat kezdtünk hallani. Ez a különös, ázsiai-keleti hangzás teljesen idegen volt a fülünknek. Nem is a szavakból értettük meg, hanem a hangok erősségéből és a másfajta artikulációból, hogy az Epreskertben már szovjet katonák járnak. Sokáig nem mertük kidugni a fejünket. Féltünk. Mindentől féltünk. Nem tudtuk, mi lesz a jövő, mit fognak velünk csinálni. Már maga az, hogy vagy tízen ott vagyunk, gyanússá tehetett bennünket a szemükben. Az volt végül is a szerencsénk, hogy iskolaépületben bújtunk meg. Az Epreskert művésziskola volt, úgy mondtuk, és ők is így tekintettek bennünket, mint ennek az iskolának a menekült növendékeit. Ezt elfogadták, és ez számunkra az életet jelenthette.

Persze ebből nem következett az, hogy most már abszolút biztonságban maradtunk. Nem vittek el mint foglyokat, de igénybe vettek bennünket már az első órától. Kivezényeltek a Szondi utcába, és nekünk kellett a harcok közepette előretolni a tarackágyúkat a Duna felé. A Hősök terétől jöttek, és a Duna felé tartottak. A nagy ágyúzajban, füstben és a golyóhullásban szerencsére életben maradtunk.

– *Akkor nem unatkoztatok.*

– Mivel ennivaló alig akadt, amink maradt, az is inkább száraz holmi volt, csak ki kellett mennünk élelemért, és bizony elmentünk messzire is a városba, elkóboroltunk, hogy guberáljunk és találjunk valami ehetőt. Mentünk a szovjet katonákkal, ahogy haladtak előre, mentünk a nyomukban, és ahol találtunk élelmet, mert voltak a Gestapónak, a németeknek is raktáraik, meg egyéb raktárak is voltak, amiket közben természetesen felnyitottak, vagy feltörték, és ezeknek az elhullajtott részeit megtaláltuk és nagyon boldogok voltunk, hogy a lóganéj között például mazsolát találtunk. Mindjárt össze is szedtük – mármint a mazsolát –, és ez bizony különleges csemegének számított.

Közben egy nyomasztó élménytől is megszabadultunk. Ez még karácsony előtt történt. Egy gebe lovat hozott valaki az Epreskertbe, és mi elhatároztuk, hogy megöljük és föltranszírozzuk. Méghozzá olyan formában képzeltük el, hogy gránáttal fogjuk a lovat felrobbantani. Kaptunk ugyanis, lehet, hogy valami munkásmozgalmi, vagy valamilyen más ellenállási összeköttetés folytán, sohasem tudtam meg, honnan – gránátokat, hogyha ránk törnek a németek, vagy akár a magyar csendőrök, akkor használjuk azokat. Szerencsére nem került erre sor, és hála istennek, nem került sor arra sem, hogy ezt a szegény párát megöljük. Valami rettenetes volt már ennek a gondolata is, szörnyű éjszakát okozott nekünk, hogy majd reggel gránátokkal kell megölnünk. De akkorra szerencsére elvitte a gazdája, így hát remélem a ló is életben maradt, mi is megmenekültünk az equicidium végrehajtásától.

Január 13-án végül is elérkezett a mennyből az angyal számunkra is. A szabadulás üdvössége. Az ember élete felett mindig ott leselkedik a halál is. Az életre-ség és a halálra-ság – ez a kettős arca az életnek. Titokban, az idő rejtettségében ott van fölöttünk mindig és minden pillanatban az élet és a halál. Azt hiszem, hogy az életben mindenhez kell egyfajta kegyelem, ezért is mondtam a történet kezdetén, hogy az Úr jó útra vezetett. Kellenek – úgy érzem – jó ösztönök, és mint aki azóta több évtizedet megéltem mint művész, elmondhatom, hogy a tiszta és a jó, el nem tompult érzékelés rendkívül sokat jelent az életben.

És mivel valójában talán a művészet sem egyéb, mint az élet egy kicsit magasabb rendű folytatása, a művészet az érzékelések tisztaságától függ.

* * *

Schéner Mihály egyszer „Cipők és bakancsok” címmel rendezett nagy visszhangot kiváltó kiállítást. A festmények „modelljeit” barátaitól – íróktól, költőktől, tudósoktól, művészekről, közéleti személyiségektől, ismert és kevésbé ismert személyektől – kölcsönözte. A katalógusban pedig így írt erről: „mindennap valami elmúlik, de nyomot hagy cipőnk arcán. Barázdák, gyűrődések és kergesedések jelentkeznek bőrén. Tövises és szeggek lyukasztják át testét. Pocsolyák iszapja kóborol aortáiban. Négykézláb téblábolunk, de feltápáskodunk, és folytatjuk vonulásunkat. Keressük a napot, hogy megláthassuk a Mi Urunkat. Irgalomra van szükségünk, hogy talpunk szeme meglássa az alatta levőt.”

– *Merre járt a te 1956-os lábbelid? S milyen nyomot hagyott az „arcán” a magyar történelem akkori vihara?*

– 1956-ban, október 23-án én még délután is Pestimréen voltam. Ott tanítottam a város legszélén, az Ady Endre úti iskolában. Ennek az érdekessége, hogy csak jó emlékeim vannak életem itt töltött idejéről. Majdnem mindent megengedhettem magamnak, amit nem szabad egy tanárnak csinálni.

– *Például?*

– Közelünkben volt egy szeméttelp, szabadidőmben odavittem a gyerekeket bókászni és kotorászni. Rajzórán pedig virágokat festettem. Bejött az igazgatónő, Gönczöl Erzsébet, nagyon kedves nő, megkérdi: kolléga, mit csinál? Mondom: lekorrigáltam már a gyerekeket, és most festek. De hát ilyen csúnya virágokat? Na, kislányom, szaladj a kertünkbe, és hozzá a tanár bácsinak gyönyörű virágokat. Tanítottam Pestlőrincen is, a két város már akkor is jóformán összeépült egymással. Egy kísérleti iskolát szervezett ott a kedves Jakab Kornélia asszony, ő volt az igazgató. Történetünk idején már a feleségem, várandós születendő gyermekünkkel.

– *Mikor házasodtatok össze?*

– ’56 elején.

– *És hol laktatok ekkoriban?*

– Mindenhol, ami nem embernek való. Padlástérben meg albérletben, társbérletben is. Kipróbáltuk mindazt, amire egy szegény fiatal tanár házaspár (az én fizetésem 1100 forint volt!) rákényszerült. Ekkor költöztünk éppen az anyósomhoz.

– *Október 23-án is jöttél befelé, mint bármelyik napon azt megelőzően?*

– És kezdetben nem értettem, mi történik. Csak azt láttam, hogy nagy sokadalom vesz körül, fogalmam sem volt, mi lehet, ilyet én még nem láttam. Kiderült, hogy egy csodálatos forradalom van készülóban. A tömeg egyre csak dagadt, bővült, és elképesztő, mi lett belőle. Olyat tapasztalhattam meg, amit nem szokott látni az ember. Mert sohasem érzékelheti, amint egy virág kinyílik, mint a cseresznyefáé itt az ablakom alatt. Én ezt köztes állapotnak nevezem. Valami mindig történik, csak éppen nem tudunk róla, mert nem látjuk. A forradalom szinte úgy bontakozott ki, mint ahogy nem látja az ember a cseresznyevirágot sem a közötteben. Kezdetben lehet, nem is gondoltak arra, hogy mindez ilyen óriási dimenziókban nyílik ki, ilyen csodálatos élménnyé emelkedik, halál és élet keveredésévé. Én megérhettem ezt a ritka alkalmat, büszke is vagyok rá, de egyben szé-

gyenteljesnek is tartom, hogy a világtörténelmi tudat nem honorálta azóta sem ezt a csodás kinyílást, melynek során a magyarok megmozdulásában benne élt a felelősség minden nép szabadságáért. Az én emlékezetemben mindez kozmikus élménnyé lényegült át.

Aztán természetesen engem is magával ragadott a soha nem tapasztalt élmény, fölkéredzkedtem magam is egy teherautóra. Mindent látni akartam. Ott voltam, amikor elkezdtek lövöldözni. Egy tankot láttam, közel a bölcsészethez, az egyetemhez, mellette állt egy magyar tiszt, aki csendesíteni akarta az embereket, de ez nem sikerült neki. Úgy hallottam, aztán le is lőtték. Éjjél felé már kezdtek pattogni körülöttem is a golyók, a háztetőkről lőttek. És akkor bizony már itt-ott elesetek emberek. A másik nagy élményem a Hősök tere mellett esett meg. Hogy keveredtem oda? Nem tudom. Valószínűleg én is fölszálltam egy teherautóra a forradalmárokkal és ott kötöttünk ki.

– *Ahol a Sztálin-szobor állott?*

– Ahol hurkot vetettek a csokoládémikulásra, a hatalmas Sztálinra, mert úgy nézett ki, kicsiben nyugodtan elmehetett volna bajszánál, csizmájánál fogva csokoládémikulásnak. Húzták két oldalról is, de a kötelek elpattantak a nyakán. Vastag kötelek voltak, sok drótból fonva, elszakadtak, és az éjszakában szinte szikráztak. Hogy nem akart ledőlni, ez még csak fokozta a forradalmárok dühét. Hoztak vontatókat, és végre nagy nehezen nyikorogva, a csizmája környékén nagy nyikkanással, nyöszörgéssel, infernói hangokkal ledőlt. Óriási éljénzés. Volt alkalmam azt is megtudni, hogy hova vonszolták. Az Akácfa utcába vitték, az meg közel van a Dohány utcához, ahol akkoriban laktunk Nellivel, az ő anyjánál, a Dohány utca 38.-ban. Ott hallani lehetett, hogy krampácsolták, fűrészelték, darabolták, szinte napokig. Annyit tudok, hogy az egyik keze jó barátunk, Pécsi Sándor színész birtokába került. Ezt ő valószínűleg már úgy kérte a forradalmároktól: a jobb kezét, azt nekem vágjátok le! Mert nagy gyűjtő volt Sanyi – együtt jártunk leventére, ő is '23-as volt, mint én.

Hol itt, hol ott lobbantak ki a tüzek, és nagyon érdekes, hogy kik mindenkik vettek részt benne. Azt hallottam, hogy ott ment, suhant el az éjszakában Devecseri Gábor is egyik barátjával, ők is részt vettek ebben a tüzes, lángoló, fényes infernális éjben. Azt mondhatom, majdnem mindenkit magával ragadott, transzban tartott az áradat. Fölért egy háborúval, a következményei aztán valóban oda is vezettek.

Hasonló háborús kataklizmát végigéltem már, '44-ben megszöktem a magyar katonaságtól, az Epreskertben bujkáltunk, novembertől valóban vártam a felszabadítókat, és január 13-án megjöttek az oroszok, és attól kezdve nem volt nyugtom, mert mindjárt az első nap kihajtottak az utcára, golyózáporban ágyút tolni az út közepén, ők pedig a járdáról kísérték minket. Erről előző könyvedben már beszéltem. Ez most megismétlődött '56-ban is. Háború lett ez is, amit a kis magyar nép végigharcolt, de nem tudta kivívni azt, amit szeretett volna.

Mindkét esetben hasonló pusztítás vett körül, és énnekem megvan a jogom és minden okom, hogy hálát adjak az én Istenemnek, amiért megtartott mindezeknek a veszélyeknek közepette. Sőt, azért is hálát adhatok, hogy ma is, meg tegnap is, meg amióta csak festőként létezem, négyéves korom óta, én virágokat festhetek. Ez olyan isteni adottság bennem, amely egyben kiválasztottságot is jelent a számomra. A virágok létezéséből kisu-gárzó boldogságot festem, hiszen azért teremtette őket az Isten, hogy örömet szerezzen általuk az embereknek. A történelem infernális jeleneteinek ellensúlyát adta meg ezáltal számunkra.

– *Cseresznyevirág októberben? A köztes állapot megtestesülése? Virágcsoda a történelemben?*

– Transzcendens értelemben vett kozmikus jelenséget élhettem át. Senki nem támogatta a magyar nép szabadságharcát, ezt az abszurditást, amit egy nagy néppel szemben mert

vállalni és vívni. Számomra ez kozmikus méretű, olyan jelenség volt, ami az egész életemre kihat. De az emlékeimben él a mérték, 1956-ban született valami nagyszerű, kirekesztés mentes, világméretű csoda.

És – maradjunk a földön: ebben az infernális világban – született egy Schéner Misike nevű gyermek, a fiam, 1956. november 7-én.

Ekkor már szabadon garázdálkodtak az orosz tankok a Rákóczi úton. Láttam, amint gátlás nélkül belelőttek a házakba, villákba, ahogy nekik tetszett. Mentek a félelmetes monstrumok, gépfegyver is volt rajtuk, és ott bujkáltak a sarkokon fiatalemberek, akik vették a bátorságot, hogy kidugják a fejüket és a Molotov-koktélt odadobják, ahol a lánc-talp forgott a kerekeken. Mitől a monstrum megbénult. Nem egy ilyen szörnyet láttam. Mentek, haladtak, gyilkoltak, aztán bénán leálltak, akadályozva a többiek tovahaladását. És a hős fiatalok közben pusztultak. Egy tanítványom is meghalt, akit korábban még Aszódon tanítottam, Csűrös nevű fiatalember, a képzőművészeti főiskoláról ragadta magával az áradat. Sokféle halált láttam, mert közben bent ragadtam a kórházban.

– *Hogy tudtad Nellit bevenni?*

– Szökve, menekülve. Még az utolsó békés pillanatokat kihasználva.

– *A mai „apás szülést” megelőző apabentlakásos szülés lehetett.*

– Igen, sokáig várakoztunk, folyosón, alagsorban húztuk meg magunkat, ránk hullott a korom, ott maradt a mentők lábának sara, sebesültek vére, alig lehetett rendszeres ellátásban részünk. Az orvosok máshova kellettek. Láttuk, amint szinte percenként jönnek a teherautók halottakkal, sebesültekkel. Magyarokkal, de láttunk közöttük oroszokat is. Hozták, csak hozták őket.

– *Melyik kórházban rekedtetek?*

– A Rókusban. A szomszédban lett volna, de akkori otthonunktól elválasztott az állandó vészekkel teljes Rákóczi út. Bizony megülte az egész Magyarországot a félelem. Nem is a harcok miatt féltek az emberek, hanem azért, mert magára hagyta a világ a magyar szabadságharcot, és ezt nemcsak én, de mindenki, aki megélte ezeket a napokat, azóta sem tudja földolgozni, haraggal néz vissza a történetekre. Nemcsak '56-ban hagyták magukra a magyarokat, hanem már 1848-ban is. Azután jött a megtorlás és a félelmetes bosszú. A magyarokat biztatták, ezt a kis népet a nagy medve, az orosz hatalom ellen, ami már maga is abszurdítás volt, de mégis, a magyar pszichének úgy látszik, van egy olyan alkat, hogy egy idő múlva már nem bírja elviselni a nyomort és a szégyent, és nekimegy a hatalmasabbnak, vállalja a reménytelen küzdelmet is. Ez történt 1848-ban, most is ugyanez ismétlődött meg. És ez óriási trauma. Alapjában véve, és nem szégyellem ezt senki előtt elmondani, a magyarságnak most sincs igazi barátja. Hogy miért nincs, ezt nem tudom, csak azt tudom, hogy ez a nép nagyon tehetséges. Lehet, hogy ezért?

– *Vigasztalásodra hadd mondjam, az elmúlt évben a világhálón kérdést intézett a Time Magazin az internetezőkhöz, mit tartanak a huszadik század második felében, évenként, a legjelentősebb eseménynek. Izgatottan figyeltük, a szavazás hogyan alakul. Az 1956-os év legfontosabb eseményének a magyar forradalmat minősítették, megelőzve Hruscsovnak a sztálinizmus bűneiről tartott kongresszusi bejelentéseit és az Egyesült Államokban megszületett sztrádatörvényt.*

– Visszatekintve talán elismeri a nagyvilág történelmi tudata forradalmunk valóságos jelentőségét? Tényleg vigasztalást nyújtana számomra is, és mindazoknak, akiknek egész elkövetkező életét meghatározta az emlékezés, és megszenvedtette sorsukat az eltiport szabadságharc következménye.

– Személyedben hogyan élted meg a következményeket?

– Isten kegyelméből túléltem. Igazában véve sok mindent végigszenvedtem, mert az én művészetem egy rendszerbe sem fért bele. Ezt bátran ki merem mondani. Ugyanis minden, ami történt velem, baj vagy jó, azt magamnak köszönhetem, egészen. Hogy mertem én '63-ban háromkalapos önarcképet festeni, a kommunizmus virágzása idején, amikor kis fejű, nagy muszklis munkásideál volt az eszmény? Én pedig három kalapot tettem magamra. Nyilvánvaló, hogy lelki sérültnék, bolondnak néztek.

– Nagy László, az értő művésztárs mégis ódával üdvözölt ekkor.

– Mindig kifogtam rajtuk. Változtattam a dolgaimon, konstruktív lettem – az sem felelt meg. Ezután kezdtem a lovacskákat festeni, akkor is majdnem becsukták a kiállításomat. '83-ban aztán a kulturális élet irányítója meglátogatta a Múcsarnokban a tárlatomat, melyet ötvenezeren néztek meg két hét alatt, kíváncsi lett, és eljött az unokájával. Azt mondta nekem – vállamra tette a kezét: jól van, Schéner elvtárs, csak csinálja maga a lovacskáit, de tudja meg, hogy mit szenvedtem a maga lovacskáit miatt az orosz elvtársaknál. Lehet, hogy nem volt igaz, tény az, hogy jól hangzott. Most, amikor nemrég a 80. évemet megértem, meghívott a Parlamentbe a miniszterelnök, gratulált a művészetemhez, de megmondtam neki, hogy én nem vagyok boldog. Miért? Szabadon beszélhetek? Mert sohasem értem bele ezeknek a fonnyadt seggű, egyfiókos irodalmár- és művészettörténész nőknek a fiókjába, egyiknek sem. Ezzel el is intéződött az audiencia, megelégedtek arról is, hogy kiállítóhelyiséget biztosítsanak, netán a Múcsarnokban, mint '83-ban ezt megtették, vadabb időkben. Ha nem volna játékos kedvem, akkor már régen meghülyülhettem volna ebben az országban, mert itt monolitikus a szemlélet, a Horthy-rendszerben is mindig egy irány akarta abszolutizálni magát, a többi romlására. Ezt Barcsay Jenő, a férjed nagybátyja is megerősíthetné. És most is ugyanez a helyzet, hogy egy irányzat mindig abszolutizálni akarja magát, a pluralizmus még nem létezik nálunk. Azt szoktam mondani, hogy ezzel nem lehet az egyesült Európában semmire menni.

– A telefonban azt mondtad, ez egy irigységalapú társadalom.

– Igen, mondtam. Mondom is. De ugyanakkor érdekes, bárhova megy az ember – én most éppen egy hónapot szenvedtem Velencében, protekcióval a Rialtotól tíz percre gyalog, egy 4×4 méteres skatula obscurában laktam, ahova sohasem süttött be a nap – boldogan vártam, hogy hazajöhessek, és azzal a konklúzióval, hogy nincs szebb ország, mint Magyarország, nem szebb az ég sehol sem, mint itt. Színyeinek a Majális-egére gondolok, most is olyan gyönyörű az ég – nézz ki! –, egész raffaellói, de látom, nem angyalok röpködnek az égen, hanem ördögfajzatok háborgatják a világot. Mégis ez az ország nekem a hazám, és igazában véve örülök, hogy itt élek, ide születtem. Azzal a képességgel, amit az Isten adott nekem, a magyar kultúrát szolgálhatom több mint fél százada. Most éppen egy kis óvodáskápolnába készítek kerámiafigurákat, a keresztény világ szentjeit és a magyar történelem nagyjait formálom meg, a gyermekek nyelvén. Hogy a felnőttek is tanulhassanak belőle. Így hányok fittyet az értetlenek és a gonoszok világára.

* * *

Hogyan fogott ki elkeseredésén a mester? Schéner Mihály a nyolcvanas évek közepén kezdte – ahogy ő nevezte – „elleni” az ördögöket. Ezekről készítettem interjúkat, és elbeszélései alapján szavakkal is megformáztam ördögkaraktereit a *Vigília* számára, a *Mozgó Világban* és a *Képes Újságban*. Ugyanakkor ennek ellentétéként kereste az ördögökkel szembenálló embereszményeit is, így született meg *Szent István-albumunk* (*Szent István Archikon* néven) és néhány rajza, amelyet szavakba foglalva gondoltam tovább. Akkortól neveztem *Az ördögűzőnek*.

– Késik. Schéner Mihály késik. Tíz percet. A hűvösvölgyi autóbusz végállomásánál várjuk. Végre feltűnik az öreg Volkswagen. Beszállunk. Zavartan kér elnézést, miközben indul.

– Nagyon belemerültem a munkába, észre sem vettem az idő múlását. Látják, még a kezem is csupa festék. És már megint csupa kék festék. A kék... Pályakezddésem igen nagy tévedése volt. Az első kiállításomon döbbsentem rá, amikor együtt láttam negyven-ötven képemet. Egyenként nem tűnt fel, de így... Mintha kékbe mártottam volna a világot. Ahogy a kezdő háziasszony túlradolja a kékítőt a fehér ágynemű öblítővizébe... Nagyon megijedtem, hiszen ez a világ sokkal szebb, sokkal színpompásabb – hogy ábrázolhatom én ilyen hidegnek? Fázom benne? S ha igen, mit teszek ez ellen – a tavaszért, a nyárért, az emberi szívek melegéért? Mire vágyom én? Ki vagyok én? Mit akarok formába fogalmazni? Azután vagy két évig fel se tettem a palettára a kéket, nehogy kísértésbe essem.

Aztán a sík is szűk lett a számomra. Terjeszkedni kezdtem a harmadik dimenzióba.

– Ez volt a „relieffestmények” kora?

– Igen. A vékonyabban, vastagabban felvitt festékrétegek és bekarcolások figurái, huszárok, lovacskák, bárányok, pásztorok, kakasok, kecskék először csak kidomborodtak a síkból. Tarkán, színesen. Azután ki is bújtak, talpra álltak, térbelivé váltak. A legkülönbözőbb anyagokkal kezdtem dolgozni, a mézeskalácstól az acélig, bronzig. Hosszú a sor. Kerámia, filc, posztó, fa, háncs. Ki tudja, még mi, hisz minden belefér, amit az ember játékos kedve diktál.

– Ha jól tudom, a schéneri játék nem játék.

– Nem ám! Amennyiben az ember elemi létszükséglete. Talán mint maga az emberi lét: egészére kihat, formák és szabályok határolják be. Értelmesen játszani – ez minden embernek vágya, hirtelenében József Attilát idézhetném: „Jó szóval oktasd, játszani is engedd szép, komoly fiadat!” Tehát valahol értékmérője magának az emberi értelemnek. Az embernek magának is.

– Elmondhatjuk, hogy kiváló „játszótársakra” is talált. Juhász Ferencet, Nagy Lászlót, Ágh Istvánt, Gyurkovics Tibort ihlette versekre, hogy csak a legnevesebbeket említsük. Nem illusztrál – ihletet ad. A Schéner-kompozícióból komponálódik, ömlik sorokba, kötetekbe a vers, mint például a nagy sikerű Krumpflinyomó huszár vagy A pápai mézesbábos. Ez az, amihez az illusztrációhoz szoktatott kiadó nem ért!

Körülbelül itt tartunk a beszélgetésben, amikor megérkezünk a sokarcú művész műtermének színes világába.

– A szín az élet, a színtelenség a nemlét, a szomorúság, a halál. Elkeserít, hogy az utóbbi húsz évben szinte fel sem merül a művészeti zsűriken a színprobléma. Talán ennek köszönhető a hazai színkultúra, pontosabban: a „színkulturálatlanság”. Répaszín, lavórkék, nyuszitojáslila, paprikásszalonna-vörös: a legtöbb új vagy újrifestett ház sorzínei. A „művészi ízlés” hatása: a közízléstelenség. Kertitörpe, üveggömb, pamutgombolyaggal játszó kiscica: ez a giccs, hangsúlyoztuk. De mit adtunk helyette, ami művészi lenne? Így hát megteltek a kertek azzal, ami elérhető, sőt felesleges volt: autógumik, neoncsövek lettek új „díszek”. Innen kellene elindulni. Lamentálni, sópáncodni ezen kár. Kimondani: piros, mit jelent ez? Ezerféle piros van. Meg kell festenem. Láthatóvá kell tennem. Formát kell adnom. Korunk és világunk súlyos betegségének tartom, hogy nem tud, vagy nem akar, vagy nem érdekli, hogy formát adjon gondolatainak. Bár jobbára a formákkal foglalkozik, valahogy olyan ez, mint a zöldborsó hüvelye, amelyben már nincs borsó. A lényegét, a tartalmát már kifejtették. A gyanútlan mégis zöldborsónak nézi. Talán Anatole France mondta: a beszéd az a csomagolópapír, amelybe gondolatainkat rejtjük.

Egy képzőművész, aki szólni akar korához, a formát nemcsak tartalommal kell, hogy megtöltse, hanem formát is kell adjon a tartalomnak. Megfogalmazni az embert és pillanatnyi lehetőségeit a jelenben, s javaslatokat adni a jövő számára. Minden kifejezés mód, motívum, jelkép, figurateremtés annyit ér, amennyit meg lehet ragadni vele a világból, az emberi magatartásformákból, emberi létszituációkból. Ennek a gondolatnak a formába öntése az a kétalbumnyi „ördög”, amit az utóbbi években teremtettem. Ki kell mondanunk, sajnos, hogy ez a szimbólumom – az ördög – bennünk és közöttünk él. Az ember pusztítja a környezetét, a természetet és önmagát, a szomszédját és a barátját. Minderre már fel sem figyelünk. Harsogó, lármás, rohanó életünkben nem sok olyan dolog van, ami megállásra készítené. Apróság. Hajszáltrepedés. Észre se vesszük. Csak majd a katasztrófát. Azt is csak úgy, hogy boldogan nyugtázzuk: nem minket ért. Azt hiszem, most kicsit olyan feladatom van, mint korábban Danténak. Formát kell adnom a rossznak, kivetendőnek, kéreg alatt munkálkodónak. Előrajzanak, úgy bújnak elő, mintha szakajtóból önteném ki őket. Megszólítanak. Megelevenednek. Játék ez is. Veszélyes, igazi, felnőtteknek való játék: az ördög megfogalmazása és az ördögűzés egy folyamatban. Ha felfedezzük a rosszat, megpróbáljuk kerülni.

Az ördögeim már nem „egysíkúak”, vagy harminc megformázott kerámiában élnek. Az igazi álmom azonban egy szindarab vagy egy musical, ahol emberek bújnak ezekbe a jelmezekbe. Énekelnek, táncolnak, megmutatják a rosszat, hogy fény derüljön a szépre, a jóra és az igazra. Mint a *Varázsfuvolában*.

– Schéner Mihály legújabb, s talán legizgalmasabb alkotása, kétalbumnyi ördög fekszik előttem. Talán különösnek tűnik első asszociációm, miszerint egykor Judea pusztájában Keresztelő János így prédikált: „Tartsatok bűnbánatot, mert közel van a mennyek országa!” Máté evangéliumában néhány lappal később Jézus hirdette ugyanezt, s az apostolok is ezekkel a szavakkal kezdik el működésüket.

Akkorában nem „szerény notabilitás” volt a sátán, hisz mint a Szentírásban olvasható, magát Jézus Krisztust is megkísértette.

– Azt hiszem, azóta taktikát változtatott. El akarja hitetni, hogy nincs. A felszín alatt folytatja rombolásait, és így természetesen sokkal eredményesebben. A Világ egyre gonoszabbá válik. Az ember pusztítja a természetet és önmagát. Az ördög bennünk és közöttünk van, hol rejtve-alakoskodva-puhán, hol zsarnokian életünkre tör.

Korunk ördöge rafinált és sokféle, szapora. Teherként hordozzuk őket; nyomasztanak, félelemmel töltönek el, és szinte elviselhetetlenek.

„...hogy megértsd a Jót, amit ott találtam
hallanod kell, mit láttam az úton.”

– írja Dante az *Isteni színjáték* első Pokol énekében, és ezután formát ad kora ördögeinek.

Kora énszerintem éppen olyan átmeneti korszak volt, mint a miénk, a reneszánszon át az újkorba vezetett. De hát az ember mindig, talán már barlanglakó korában is, hitt valami felsőbbrendűben. A kedvét kereste, és törekedett a jóra, megvetve a gonoszt. Persze ki tudja... Hiszen a *Kivonulás* könyvének tanúsága szerint „Mózes kivezette a népet a táborból Isten elé, s azok a hegy lábánál helyezkedtek el. Az egész Sínai hegyet beborította a füst, mivel az Úr tűzben szállt le rá. A füst úgy szállt fel, mint az olvasztókemence füstje, s az egész hegy hevesen megrendült. A trombitaharsogás egyre erősödött. Mózes beszélt és az Úr felelt neki a mennydörgésben. Az Úr leszállt a Sínai hegyre, a hegy csúcsára, Mózes pedig fölment.” S mi történt néhány nap leforgása alatt? Elkészült az aranyborjú! Azután az újonnan faragott kőtáblákra az Úr újraírta a törvényt, megújítva a szövetséget. Az Újszövetségben pedig Jézus Krisztus azért jött, hogy beteljesítse ezt vérével megpecsételt

új parancsával: „Új parancsot adok nektek: Szeressétek egymást! Amint én szerettelek benneteket, úgy szeressétek ti is egymást. Arról tudják majd meg rólatok, hogy a tanítványaim vagytok, hogy szeretettel vagytok egymás iránt.” (Jn 13,34-35). Talán nem bántó, ha úgy fogalmazok, hogy ő kell legyen az „etalon” követői számára. Hogyan viselkedne abban az adott helyzetben Jézus, és mit tesz az ember? A kettő közötti különbség a bűn, s minél nagyobb a különbség, annál súlyosabb a bűn. Végignézve a történelmet igazán nem mondhatom, hogy ezt megelőzően jobbak vagy tökéletesebbek voltak az emberek. Azonban adott volt egy cél, amire törekedtek. Megfogalmazódott az Isten-archan. Döbbenetes élményem Nikosz Kazantzakis *Akinek meg kell halnia* című regénye. A főhőst, Manolioszt, a fiatal pásztorfiút a következő évi passiójáték főszereplőjének jelölik ki. Néhány társával, az apostolokkal olyan elmélyedten élik át, élik meg szerepüket, hogy végül sorsa „beteljesedik”.

„Ez is hiábavaló volt, Uram. Majdnem kétezer év telt el, de azóta is újra meg újra keresztre feszítenek. Mikor jössz úgy a világra, Uram, hogy ne feszítsenek meg többé, hogy örökre köztünk maradj” – hangzik a sóhajtás karácsony éjszakáján meggyilkolt holtteste felett.

A jó miközöttünk mindig elnyeri „méltó büntetését”.

– *Ez nagyon pesszimistán hangzik.*

– Csak igaz. Ennek ellenére hiszek a szükségességében, akkor is, ha az igazi kereszteny, aki azon az úton követi Urát, melyen Manoliosz, biztos, hogy halálraítélt. Krisztus igazságaért, Krisztus életét élve, az ő útja a jutalom, mely a Getsemáne kertbe, s majd a Golgotára vezetett. Nehéz ez, nagyon! Nem ismerem az állomásait kellő mélységben, de azt hiszem, túl meredek... Nem sokan járnak rajta, pedig magához a Szeretethez vezet. Európa államalapítói, így István királyunk is, ezt jelölték ki népeik számára. Valahogy úgy, ahogy módszerként János apostol első levelének egy igen elgondolkodtató versében is megfogalmazta: „Ha valaki azt állítja, hogy: »Szeretem az Istent«, de testvérét gyűlöli, hazudik. Mert aki nem szereti testvérét, akit lát, nem szeretheti az Istent sem, akit nem lát.”

Hadd kössem rögtön ehhez Erich Fromm: *A szeretet művészete* című könyvének két részletét. „Az istenszeretet elsatnyulása ugyanolyan arányokat öltött, mint az emberszeretet elsatnyulása. Ez a tény kirívó ellentmondásban van azzal az elképzeléssel, hogy korunkban vallási reneszánsznak vagyunk tanúi. Semmi sincs távolabb az igazságtól. Tanúi inkább egy bálványjellegű istenfogalomhoz való visszafejlődésnek vagyunk (még ha vannak is kivételek) és annak, hogy az istenszeretet átalakul egy elidegenedett személyiségszerkezetnek megfelelő kapcsolattá.” „»Társulj, Istennel«: ez inkább annyit tesz, hogy vedd be Istent üzlettársnak, semmint, hogy válj vele egygyé szeretetben, méltányosságban és igazságban. Ahogy a felebaráti szeretet helyét átvette a személytelen korrektség, Isten átalakult az Univerzum Rt. távoli vezérigazgatójává; tudod, hogy ott van, hogy ő viszi a boltot (habár valószínűleg elmenne nélküle is), sohasem látod, de elismered vezető szerepét, noha te is »megteszed a magadét«.”

De ha ezt a hazai viszonyokra teszem át, valami teljesen hasonló következtetéshez jutok. A mai ifjúság a valahai pogánnyal együtt énekl: „... nem kell olyan Isten, aki megöli egy fiát.” Nem vagyok hivatott rá, hogy kimondjam: „Ez a nép ajakával tisztel engem, de a szíve távol van tőlem. Hamisan tisztelnek, tanításuk csak emberi parancs.” (Mt 15,8-9).

Van egy szimbolikus figurám, Tuzok püspök, ennek a gondolatsornak megtestesítője. Feladata az lenne, hogy észre térítse a bálványimádókat, eszükbe juttassa a gonoszoknak a szeretetet, a szilajoknak az irgalmasságot, a romlottaknak a tisztaságot, a kevélyeknek az alázatosságot, a lázadóknak az engedelmisséget, a bűnösöknek a büntetést. Harsány

hangon hirdette az igazságot, megzavarva az alvók nyugalmát. Mint a próféták. A próféták hang, amely szól, vagy kéz, amely ír. Hang, amely könyörög, könyörgés, amely fenyeget, fenyegetés, amely reménykedésbe csap át. Miközben szíve szakad meg, a szája panasszal teli, mert szenved a népéért, felemeli karját, hogy megmutassa a bűnt és a büntetést. Tiszta szemmel látja, hogy úgy mondom, a Gonoszt, s a gonoszság folyamánként bekövetkező pusztulást, és hisz vádló szavainak eredményességében. Csakhogy hiába vádol, mert az emberek nem tartják magukat bűnösnek, a vakok nem kívánnak látni s a süketek hallani.

Bár az ilyen „kellemetlen” ember elhallgattatásának számtalan bevált, s egyáltalán nem vonzó módja ismert, ez mégis örömteli vállalkozás. Hirdetni egy eszmét, hinni a dalában, az újjászületésben, ez olyan boldogság, amitől az ember szinte szárnyal. Az én Tuzok püspököm is eszméket hirdet ugyan, persze csak óvatosan, baj ne legyen belőle, s dogmatikusan mindent tud, szárnyalni mégsem képes természetesen. Hiszen olyan, mint az a hatalmas testű madár, melynek néhány példánya még Dévaványa körül található teljesen elnehezdedten, elkövéresedetten. Teste lefelé súlyosbodik, mennél közelebb van a földi dolgokhoz, annál nehezebb. A szárnyai pedig mintha odanőttek volna a testéhez. Funkciójukat teljesen elveszítve, szinte újabb ballasztcsúlyként. Igazában olyasfajta basztardja lesz ez nemének, amely groteszk vagy paradox módon pont irreverzibilissé teszi azt, ami eredeti rendeltetése. Talán érdemes kontrasztálni a dolgokat, amikor valamiről beszélünk, mert a nagyon apró és finom disztinkciók ma már nem nagyon tudnak hatni az emberekre, legalábbis mozgásukat nem nagyon vesszük észre. Pedig úgy hiszem, hogy ezek a nagyon apró, finom, szinte láthatatlan mozgások, ezek okozzák a legtöbb bajt. Mert észrevétlenül egyszersak azt eredményezik, hogy szétesik valami. Olyasmi ez, mint a természetes munkája, teljesen szétrágnak valamit, ami egyszersak szétporlad, összeomlik...

A figurát nézve a fej olyan kinövés, mely nem különíthető el igazában véve a süvegtől, a nyakától és törzsétől. Egy olyan lúdnnyakú lény, melynél a kalap a fő jelentéshordozó, mint egy korona, ékesség. Alatta a kukoricacímer csőrré emlékeztető száj, melynek kürtő alakú folytatása a nyak, ahol minden lemegy az egyre dagadó, bővülő, hasasodó bendőbe. A süvegyszerű fejet valami nagyon színesnek képzelem, ez azután tollpelyhesedik lefelé haladva, egyre durvább tollak fedik, majd ezek már szinte szőrré válnak, kiszőrösödnek. A zsákbandó testet végül szinte szőrbunda fedi: ebből lógnak ki a női cipőszerűségbe bújtatott lábak, melyek azt is kifejezik, hogy egyébként még járni sem tud. Tehát egy olyan lény, aki annyira földhözragadt, szerencsétlen, hogy nemcsak szárnyalni, de már járni sem tud. Paradoxiája pedig az, hogy ez a lény hirdeti az igazat, a szépet, a megváltást.

A konkolyról szóló példabeszéd csak Máté evangéliumában található, és megmagyarázza, hogyan került a gonosz a világba. „A szolgák elmentek a gazdához és megkérdezték: uram, ugye jó magot vetettél földedbe? Honnét került hát bele a konkoly? Az így válaszolt: Ellenséges ember műve.” (Mt 13,27-28) Ilyen konkolyfigurám a *Gazság-fűjő*. Egy rettenetesen elkövéresedett, eltorzult gúnyába bebugyolált női fej. Akiről igazában véve szinte meg sem lehet állapítani, hogy férfi-e vagy nő. Sok ilyen eltorzult, a nemiség felismerhető jeleit elveszített fej van. Sokszor látok ilyeneket, és akkor szinte örülök is, hogy nem tudom megállapítani, férfi-e vagy nő. Régebben a gazság a férfiak tulajdona volt. Gazember férfit fed. Pletykás vén boszorkány – ez volt a női megfelelője. De hát a torzság nemtelenné tesz, s a két nem közeledik egymáshoz a rosszban. Gazság-fűvők mindkét nemből valók, akik gondolkodás nélkül állnak minden gazság oldalán. Lopni, csalni, hazudni, ölni valamiért, hogy az elkövetőnek vagy valakinek, aki számára fontos, jobb legyen, tán még valahogy megértem. De egyre több a – hogy úgy mondom – „l'art pour l'art” gonosz, s ebben hasonul és közeledik egymáshoz a férfi és a nő. Karonfogva járnak

élen, nem állapítható meg, melyik nem vezet éppen. Ezért nem ismerhető fel az én rajzomon sem a hovatarozás. Egy boglyaszerű, kúpos lebernyeg fogja körül, testéből semmi sem látszik, uralkodik a rettenetes, felfúvott arc, amely már igazában véve nem is nagyon látszik arcnak, hisz szőrök borítják be. A szájkör az orrtól egyre jobban szélesedik, és a höröcsög pofazacskójára emlékeztet egy kicsit. A száját pedig éppúgy lehetne végbélnyílásnak nevezni, mint ahogy nem lehet száznak nézni. Tömpe, jellegtelen orra nem karakterizálja az arcot. Pofazacskó-zsák arc, tömören fogalmazva. Szénaboglyaszerű haja alól már a homlok is szőrösen tűnik elő, s nem elválasztható a szemöldöktől. Mechanisztikusan, óraműpontossággal végzik munkájukat, fújják a gázságot, s hasznuk sincs esetleg belőle. A helyüket akkor kapják meg, amikor rafinált, magasabb szellemi fokon álló ördögökkel találkoznak ezek a specíesek, akiből tízet, húszat nyakon kapva tölteléként felhasználhatnak. Az ördögi igazság tanúságtévőiként mindig kaphatók arra, hogy a gonoszságról kinyilvánítsák az ellenkezőjét. Minél nagyobb kvalítás veszi őket hatalmába, ez az öntudat és gonoszságtudat nélküli lény annál ártalmasabb. Végtelen butaságában ugyan már a gonoszság sem szerez neki örömet. S ez azért borzasztó, mert disztíngválni egyáltalán nem tud. Aki tudja magáról, hogy gonoszat követ el, az tudja, hogy ennek az ellenkezője a jó. Az ilyen kezeslábas zsáklélekben azonban ott van minden összekeveredve, a jó és a rossz egyaránt, s erjed, mint egy penetráns bűzű pokolban. Két médium között vannak. Ezért nehéz megfogni őket, mert nem tartoznak sem az egyik, sem a másik szélsőségbe. Számomra éppen ezért markánsak, és jelent izgalmas utazást létük a két végpont, az igazán tiszta és az igazán gonosz között.

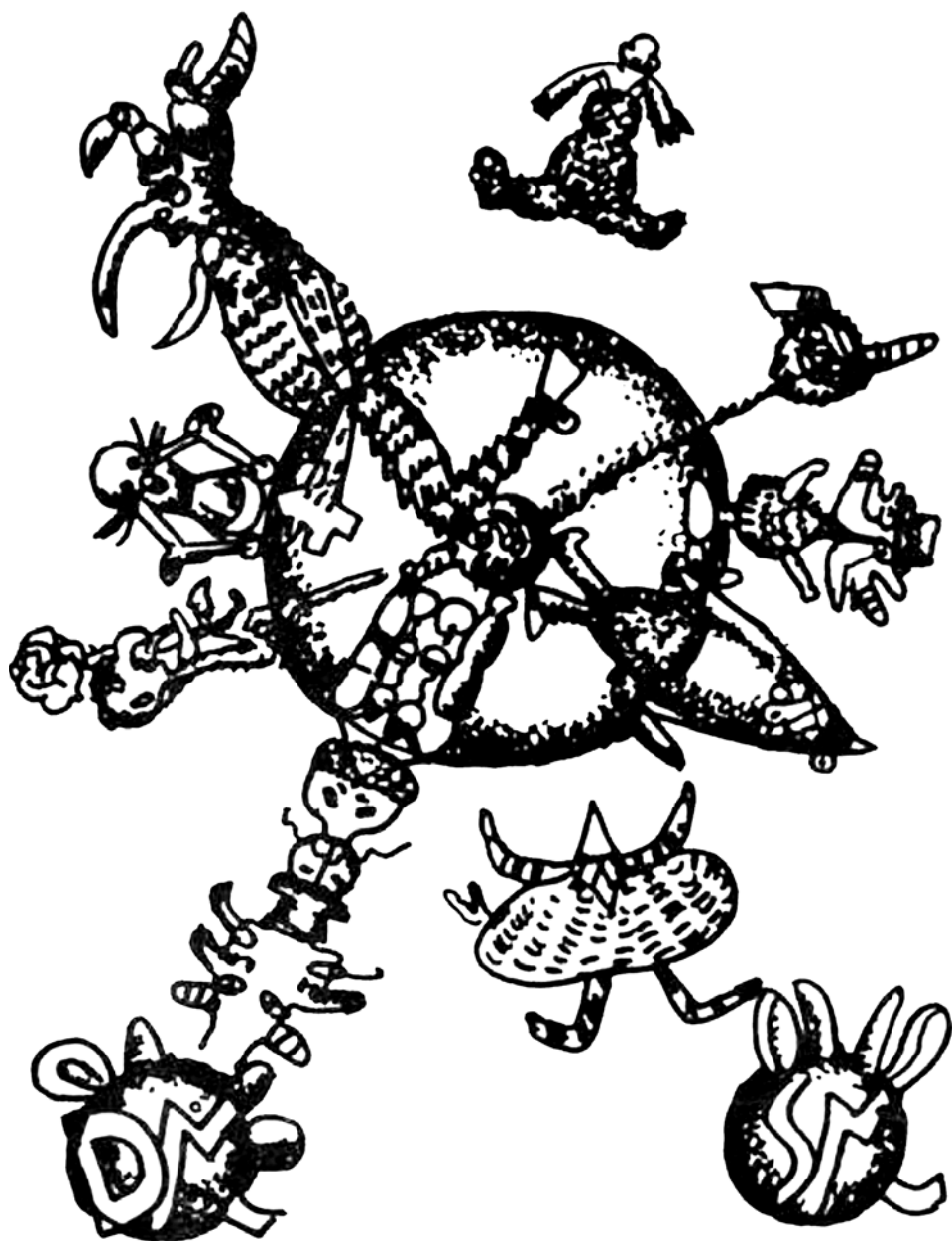
Valószínű, a tékozló fiú előbb megtér, mint a bátyja vagy a gázságvó...

– Pilinszky erről így ír: „A nagy bűnök tisztítóak, akár a villanyszék. De a bűnös, aki még bűnét is kis-óvatosan követi el, miben remélhet? Az élet szenvedéseit talán megússza, de megfosztja magát annak minden tiszta szennációjától.” Mi, bukkottak, legalább tudóre szívhatjuk halálunkat, de ő?

Mi szennyesek vagyunk, ő maszatos. Egyszóval: lompos. Mit kívánhatnék neki. Hogy vagy legyen forró, vagy legyen hideg. De ő hozzászókött a langyossághoz.”

Mire akarsz figyelmeztetni bennünket ezzel a pókkal?

– A keresztespók fészke a földéken, kertekben van, fél méter mélyre is befúrva, és oda húzza be áldozatát. Tudom, mert diákkoromban a többiekkel együtt nagy élvezettel szedtük ki őket lyukfészkekből. Spárpa végére egy csöpp alakú szurkot ragasztottunk, és leengedtük, a pók pedig azt hitte, hogy valami ennivaló. Beleharapott, és beleragadt, mint az ember foga olykor a törökmézbe. Kiránthattuk. Persze vízzel is ki lehetett önteni. Egyébként minden állat leplezi magát és elbújik, hogy könnyebben cserkészhesse be zsákmányát, ebben jut tökélyre a keresztespók. Mostanában az ember is ilyen pókleselkedővé válva kapja el az ártatlant, és ez számomra mindig döbbenetes. Később ez átmént másik témába. Szent István fejét vettem elő, s mintegy lidércce tettem. Ott néz széttett nyolc lábával és figyel. Mi történt, és mi történik? Ez megidézése szellemének, félelmetes képmása által. Nem a póklábakon van a hangsúly, hanem a félelmetességben. Azt sugallja, én is látlak téged, s egyszer számot kell adnod minden tettedről. Pilinszky ezt így fogalmazza: „Ha életünkben csak egy órára komolyan vennénk Jézust! Csak egy percre azt a percet, amikor egyedül szembesülünk Istennel! Amikor a Bárány egyedül engem néz, s egyedül engem kérdez, s egyetlen szó erejéig se mások bűneiről, hanem egyedül a saját bűneimről.” Ő felfelé néz, én körös-körül, megpróbálom lerántani a leplet ördögeinkről. Eddig több mint négyszáznak adtam formát, hogy látván lássuk őket. Azt hiszem, szükséges ma is „... hogy megértsd a Jót, amit ott találtam hallanod kell, mit láttam az úton.”

– És most lássuk az ördögtárlatot, megnevezve és megrajzolva! Szabó Lőrinc szavával: Tárlat: A Sátán műremekei.

World S. O. S (Grafika a 84. oldalon található, a Szerk.)

Ez az ördög egy narancsra vagy labdára emlékeztető gömbön terpeszkedik, guggol, vagy éppen abból nő ki. Lábát nem látjuk, mintha belegyökerezett volna. Szimbiózisban

élnék. Ebben a konfigurációban az ördög nem akar járkalni, sétálni, ugrabugrálni. Ül. Terpeszkedik. Uralkodik. Eluralkodik.

Ami a felsőtestén történik, az már bonyolultabb. Csápszerű keze kígyózó mozgásokat végez. Mintha nem lenne csont benne, s így mindenfelé elágazhat, mindenüvé befura-

kodhat. Bal kezében önmaga szimbólumát tartja. Ördögarckép, az uralkodói boldogság pompájában. Teste, mint a darázs potroha. A potrohból kinövő bugyrok is saját képmásaival vannak tele. Színes vízben, mint egy ördöganyóban levő ősmagzatvízben, ott úszkálnak, diffundálnak, s egytől egyig a Föld felé ponderálnak, hisz be akarják népesíteni. Ezek a bugyrok folyamatosan tágulva végül is egy olyan lebernyeggé alakulnak, amely mindent bekebelez csúszós, miazmás, bűzös poklába.

Az ördögszületés nehezen megleshető folyamat; füstös, homályos, kéreg alatti helyen, vagy még inkább szuroksötét, kátrányos éjszakában zajlik. Már csak azt vesszük észre, hogy elleptek bennünket. Pedig születésében kéne meglesni, kihúzgálni, egymáshoz csapni, egymással agyonütni őket. De arról már lekéstünk, hogy „in statu nascendi” likvidáljuk az ördögöket. Megszülettek. A mieink. Virágjukban, virágzásukban a mieink. Úgy bolyongunk közöttük, mint egy dzsungelben. Mindig azt érezve, hogy a közepén, a legsűrűjében vagyunk. De nincs meg az arkhimédészi pontunk. Töprenghetnénk: mi lenne a legfontosabb? Töprenghet valaki, aki eltévedt egy dzsungelben? Ahol áll, fiktív centrum. Karnyújtásnyira kezdi vágni az utat, no de...

Mindenek fölött és alatt az ördög
(Grafika a 86. oldalon)

A kompozíció olyan, mint egy mexikói totemoszlop. Mindegy, hogy alulról nézzük, vagy felülről kezdjük szemlélni. Az egymásból növés, az egymásfölöttiség, az egymáson ülés-állás szerkezete, mint az artisták sokat megcsodált produkciói. A totemördög gúla-untermannjának vaskosságát karja mutatja legjobban. Nyaka trapézán ül töksi feje. Szeme és szemöldöke nagyon színes. Az orrából tortaszelet formában növvő szakálla színpompájában mindentől elütő. Mint az óceániai szigetvilág bennszülöttjei, akik azonkívül, hogy

díszíteni kívánják magukat, valami más explicitásban is el szeretnének rejtőzni. A feje búbján, mint egy köcsögkalapból, ördög-bikefália nő ki. Persze, ez nem is négy szem, lehet hat, vagy akár több is. De akkor nem is csupán kétfejű, de valami másfajta, igen összetett lény áll a feje tetején. Ez a totemoszlop jelképezi az ördögök egymásra, egymáson, egymásból épülő dicsőségét. Szemlélteti, hogy az ördögiség esetlegessége látszólagos, valójában már szinte katedrálissá épült; döbbenetes, félelmetes, megbénító, ahogy

Az ördög – ördöggel tart (Grafika a 85. oldalon)

Erről nagyon nehéz lenne most, miután megrajzoltam, megmondani, hogy egy ördög vagy kettő. Konfiguráció. Lehet, hogy egy szíami ördögiker. Összeolvadás. Ilyen lény nem létezik, de mert kiugrott a papírra, most már egzisztál. Feje búbján két hitvány, csúnya, karvalyszerű kismadár. Nyelvük kötelék gyanánt fonja át azt a két fejet, ami egy. Kezei lábak inkább. Mintha tollazva volnának, de pirosra és papagájélnkségű tarkára. A kéz a szeretetet fejezi ki, többet mond, mint az arc; ez a kéz azonban csak sújt, lesújt.

További részei? Egybeszabottság, artikulátlanság, az organikusság részletezésének a hiánya jelképezi. A hitvány farok olyan nyolcast formáz, mint az örülő malacé. Az öröm kunkori 8-asa. Kígyózását fel sem foghatjuk. Olyan hatalmi jelkép ez, mint például a kétfejű sas.

Mert a gonoszság mindig együtt van. Nem analizálható: nem bogárgyűjtemény. Kár szétszedni, nem is lehet: ördög ördöggel tart, bármilyen összetett, mégis egy a Gonosz.

Kicsiben és nagyban egyaránt:

Belzebub Militans (Grafika a 88. oldalon)

Úgy kezdődött, hogy: „Kain így szólt testvéréhez, Ábelhez: »Menjünk a mezőre!« Amikor pedig a mezőn voltak, Káin rátámadt testvérére, Ábelre és agyonütötte.”

Utódja, Lámech így szólt feleségeihez: „Ada és Cilla, halljátok szavamat, Lámech feleségei, figyeljete szavamra: Leütöttem egy embert sebemért, egy ifjút sebhelyemért. Ha Káint hétszer bosszulják meg, Lámechet hetvenhétszer.”

És azóta: „Mi a történelem, vérfolyam, mely ködbevesző szikláibul a hajdannak ered ki...”

Belzebub Militans, vagy a kőbaltától a rakétaig. A háború ördögét én valami egészen hatalmasban szeretném megalkotni. Fenyegető figyelmeztetés. Orsóforma, rakétaalakú test, kiugró részek nélkül. Egybeszabott, faragatlan tuskó. A kötömbből X alakban nyúlnak ki tyúkéra emlékeztetően lábai. A felső lábszár inkább egy díszes csizma.

A feje csákószerűség. Gyűszű, mint a ma divatos férfikalapok, egy tökön. Az arca együtt van a testével, a helye sincs jelölve. Nincs szem, orr, száj, nincs arcjáték. Teljes egykedvűség, egyformaság, vasba merevedettség. Magából kivetkőzöttség, vasba vetkőzöttség.

Testhez tapadó keze a haptákba állást jelzi. Ujjai csicsókára emlékeztető gumósodások. Egyik kezében kőbalta, másikban törött puska vagy ágyúcsövek eszenciája. Az ősiség és modernség együtt. Média. Ördögi gonosz. Háborúskodó. Embertársát mérgeelés nélkül megölni készülő. Parancsra? Parancs, felsőbb utasítás nélkül is!

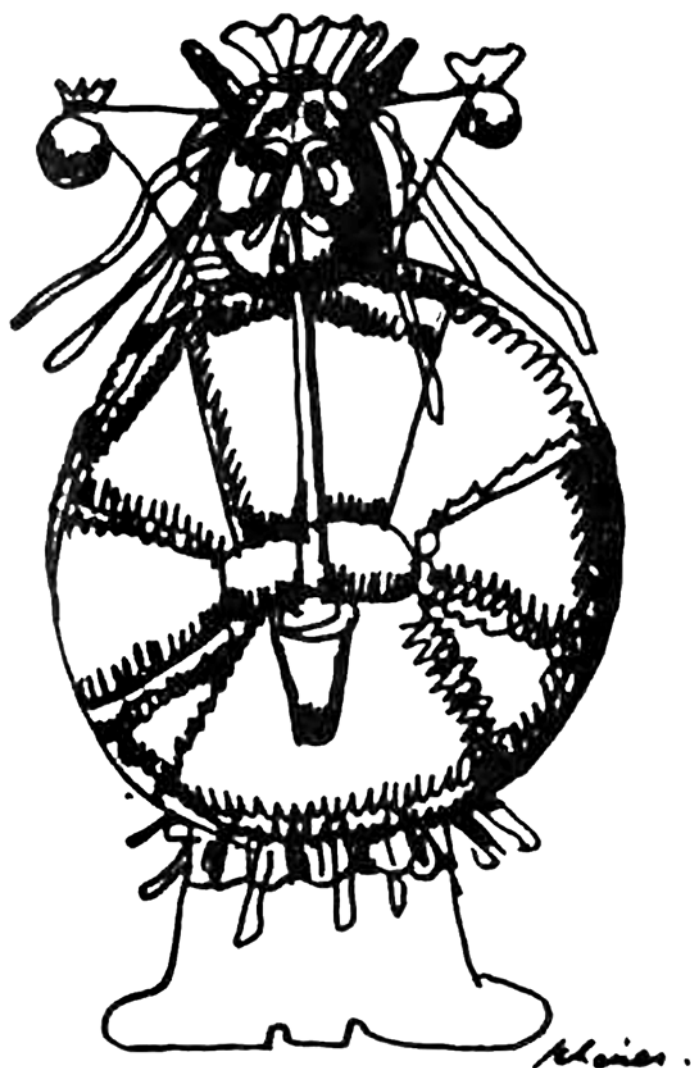
Zelekula (Grafika a 89. oldalon)

Kritikus. Mint ahogy olvasható a rajzon is, nagy zibi-zaba-pia-pusztító. Babapiskóta ujjai, medvetalp kezei vannak. Nem kergesedett meg a munkától, de elhízott a zabálástól,

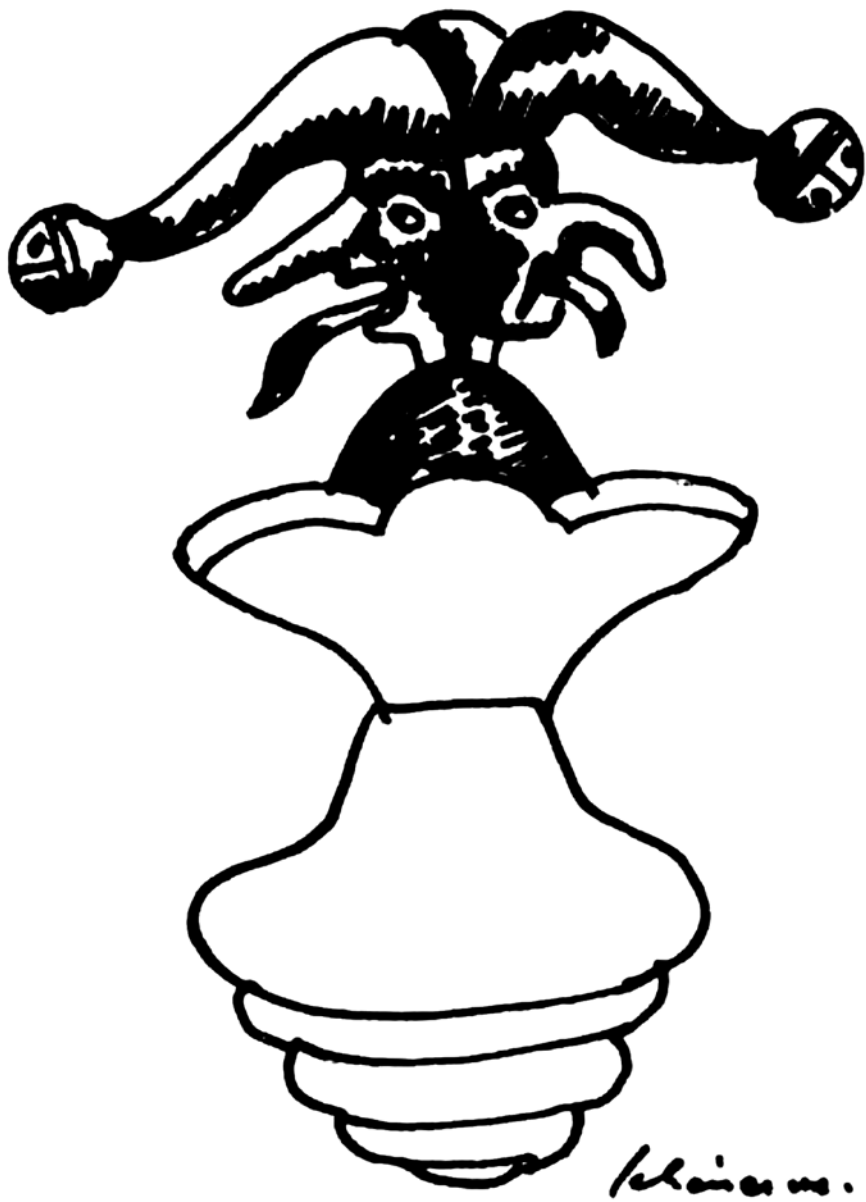

Johnnie W.

Köpmögirt)
 Pipa - Szék
 Lelken - Szék

Ördög . bugaio'

elpuhult a pennaforogatástól. Kapzsiság, mohóság és a precizitás keveréke. Mindent felfal, majd mindent levág... letarol...

Köpmögint (Grafika a 90. oldalon)

Pipadohányzacskó testű, pipázó ördög. Lakodalmas pántok, szíjak tartják össze. Természetesen csizmában van. Közönséges, köpködő, pipázgató. Részigazságokat, pipaszutyok-keserűséget, lelkem szutykát pőfékelő. Szívesen hallgatják, észre sem veszik, hogy az összefüggéseket nem ismeri. Köp-mögint – mög-int.

Ördögbúgató (Grafika a 91. oldalon)

Gyermekkoromban búgó csigabigával játszottunk. Csigáztuk. Bigáztuk. Csigabigáztuk. Fölpörgettük. Föl tudtuk pörgetni. Bohócos, két ördögfejű pörgettyűm is pörög. Minél inkább nem kéne, annál inkább. Ördögjáték. Játékördög:

Dagonya Lázár (Grafika a 92. oldalon)

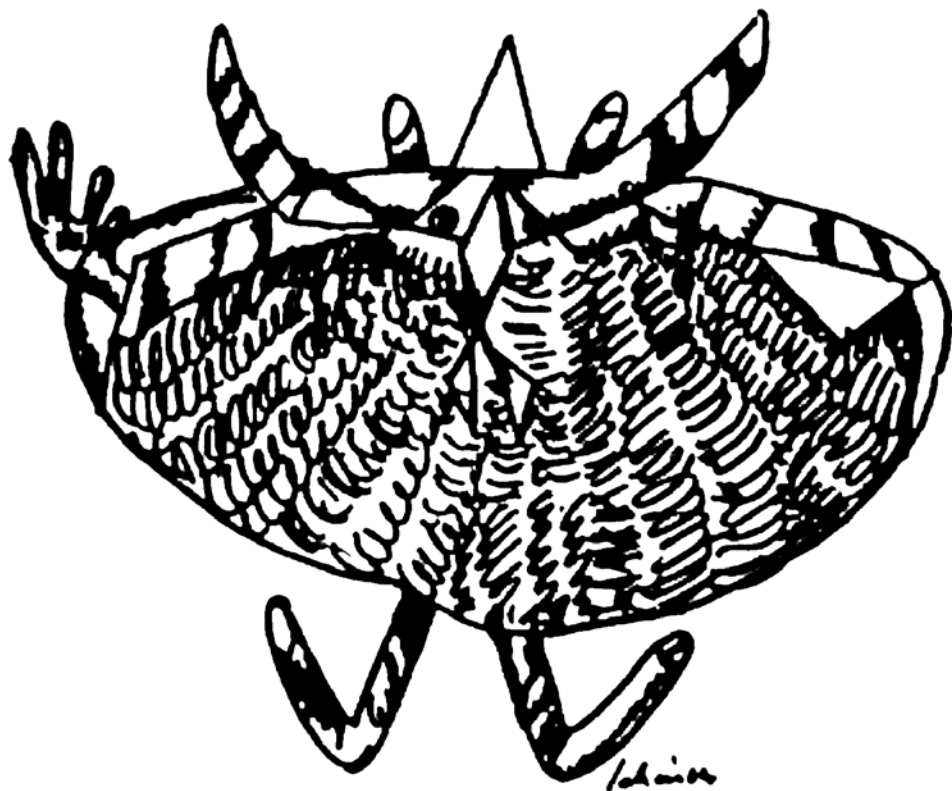
Daga-daga-dagadom. Tipi-tapi-tapicskolom. Elkene-kene-kenegetem. Kerekerdő, gombocska, elszökött a dimbecske, dombocska. Maradt még valami? A dagonya. Szeretem a naspolyát, imádom a dagonyát! Hová lett a naspolya? Megette a kankula. Sebj! Megmaradt a dagonya. Maradt a dagonya? Megmaradt a dagonya!!! Dago-daga-dagonyázom. Dagonyázzál! Dagonyázzunk! Ez alkotás? Annak látszhat. Alkotás-látszat. Infantilitás. Kajlaság. Morbiditás. Se nem gurul, se nem áll. Stagnál. Megfeneklett.

Széllal bélelt sárkány (Grafika a 93. oldalon)

Lapacs Sárkány. Lapos, mint a rája vagy a lepény. Lepény-sárkány-hal. Lába, szarva, kis csápja van. Göcsörtös, ágszerű keze mint csutka ágazik el a vállából. Mézeskalácsból?! Tésztából?! Nem, fűzfából, kosárfonásmintával. Rusztikus. A fonásba ritmus vihető. Szép, rendszerezett látszat.

Miért lepény? Mert nincs lelke, nincs szíve. Miért nincs neki? Mert nem is lehet! Nincs harmadik kiterjedése. Kétdimenziós. Ezért hát nem lehet lelket önteni bele, szívet adni neki. Ilyesminek nincs helye. Egyébként ez a legmegtévesztőbb dolog. Azt hisszük, minden ott van,

ahol kéne lennie. A szív és a lélek a helyén van. Hiszen megvan a helye. Nemcsak a jó, de a rossz is csak úgy boldogul, ha helyet kap. Ha nem kapna, bolyongana. Elveszetten. Soha meg nem találtan. A bölcs mondás szerint „tempora mutantur et nos mutamur in illis”. Még az ítéletnek is van térfogata, s időt kell hagyni rá. Hiszen az időben, ha akarnánk, megzápulhatna, elrohadhatna minden gonoszság, de virulenssé is válhat. Terjeszkedik baktériumflórája. Konformista. Előregyártott eszmékből él. Mások teremtik meg, de ő fogyasztja. Születésétől fogva öröki pozitív szerepe van. Ilyen kétdimenziós lények üresítik meg a háromdimenziósokat a negyedik dimenzióban.

Sziritty Paprika Jancsi (Grafika a 94. oldalon)

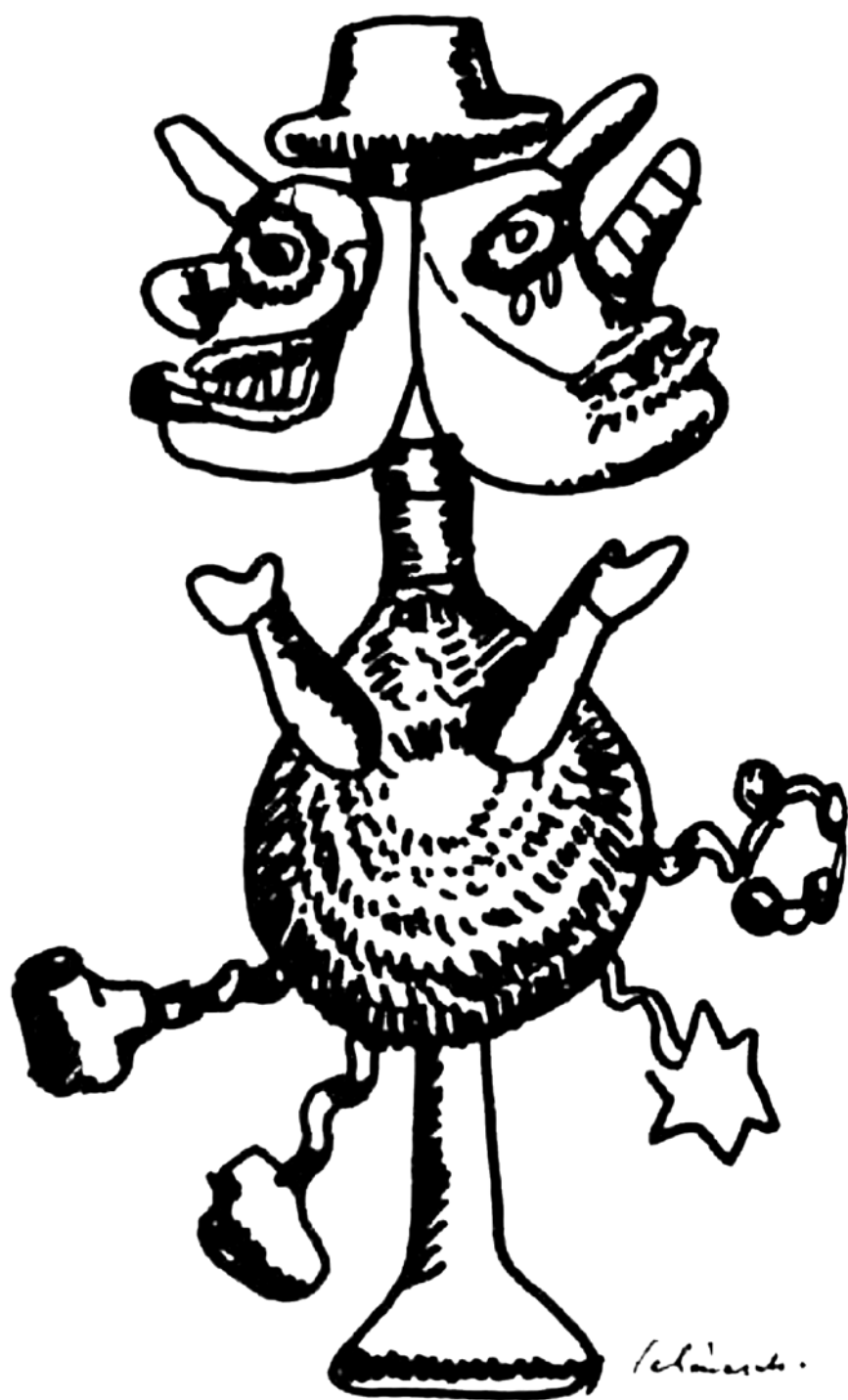
Sziritty? Finomkodtam. Szir-szar. Kimondtam. Olyan a kis fejcskése, mint egy díszes réz dolmány pitykegomb. Kis szemecskéje, répa vége, tömpe orra van. Ez kopog, ha a fejét oda-odaveri. Márpedig oda-odaveri, hogy ezzel a mindenbe beleütöttségét jelezze. Keze-válla egyben, mint egy vállfa. Lábaszárát fölhajtja. Pentagram formát alkot. Paprika Jancsi. Jelentéktelen. Kis bukfencfigura. Az ember számára igen jó dolog egy ilyen ide-oda gurítható valaki. Irigylésre méltó, akinek a keze alatt ugrál egy titkárnő, menedzser, tanítvány, egy ilyen kis senki, aki csak arra jó, hogy megakadályozzon egy komoly folyamatot. Ha valami nem megy, vagy nem akarják, hogy menjen, akkor a tárgyalófélhez gurítanak néhány ilyen Szirittyet. Feltartják az ügyfeleket. A főnök pedig mentesül a szembesüléstől, vagy akár attól, hogy gondolkozzon. Olyan emberek tartanak ilyen specicskéket, akiknek pedig fontos feladatuk lenne. Nemcsak maguk nem alkotnak, de mást is feltartanak az alkotásban a kis pentagónjaikkal.

Ha fúj a szél, mindig hápogunk (Grafika a 95. oldalon)

Gesztusaink pedig nincsenek. Blázírtság. Egykedvűség. Szívnek helye nincs. Pacsmagpofa-mozdulatok. Titkárnök, bolti eladók, ügyeinket ügyintézendők érett kukoricacső-mosolya nem több, mint a gargarizálás. Mindig ugyanaz a maszk, vigyor, ha kell, könny. Hápognak. Nekünk hápognak. Mit? Már nem is fontos. Nekik pedig az a jó, ha olyat hápognak, ami miatt nem lehet kérdőre vonni őket. Az egyforma vigyor, vicsor boldog állapot. Megvéd minden felelősségvállalástól. Következetes alkalmazása garantáltan problémamentes.

Borospohár talpából kiálló rúdon hólyagszerű test, bohóc-ördög-Janus-arc. Kötélen, láncokon különféle tárgyak lógnak, amelyeket himbál a szél. Csörömpölnek. Felborulna az egész, csak egy nagy szél kéne. Elfújná a vicsor-vigyort, a könnytelen könnyet. De hát csak kis kóbor szelek vannak. Bárhonnan is kóborolnak, a csörömpölés és a hápogás változatlan. Változatlan a kifényesedett, megkelesztett, előre kikeményített, de az unalomból behorpadt, babapúderrel kimeszelt arc. Sógoruk a:

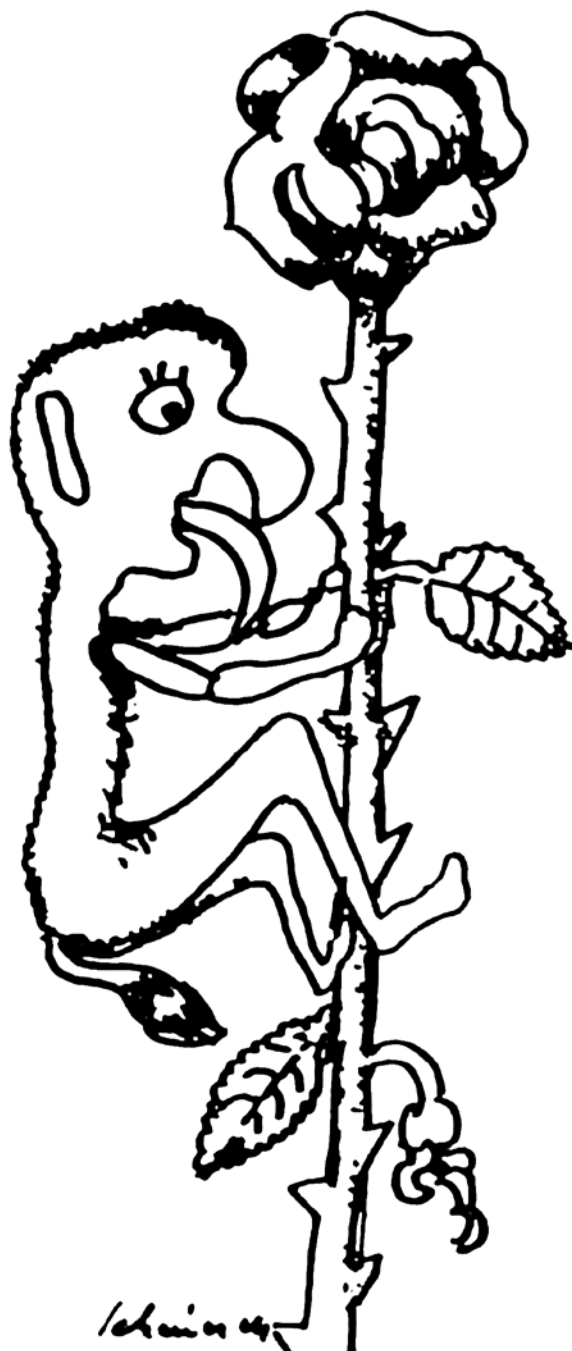
Dísz-mafla (Grafika a 96. oldalon)

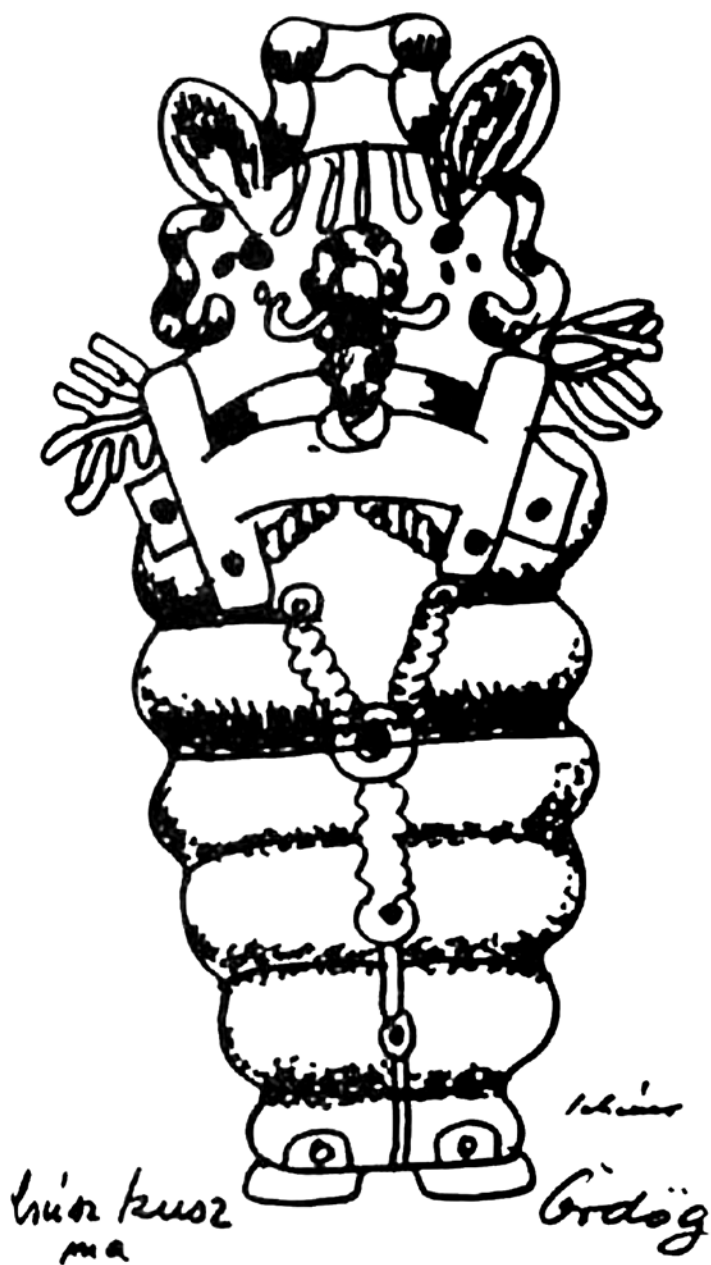
Első ránézésre kedves játékmackó, aki hátsó lábát szétteszi. Mellső lába nincs. Bozontos kis fejcskén a győztes római hadvezérek diadalmi jelvényét viseli. Varázsa a jellegtelensége. Mindegy, ki-mi van ebben a díszsákban. Külsőségek. Feladata – díszességéből eredően – az együgyűek, a sznobok, a pók-pontifexek érdeklődésének felkeltése. Maflasága díszességénél is fontosabb. Ha túl okos lenne, szembekerülne más okosokkal vagy a még szélesebb táborral: a butákkal. Ha buta lenne, sokan magukra ismernének. Bölcsessége: díszmaflaság. Mert az emberiség okosokra és butákra oszlik. Minden buta okosnak tartja magát. Így aztán a butákból kerülnek ki a nagyokosok, akik ilyen kis Dísz-maflákat pátyolgatnak. Őket, akik semmire sem jók, s ezért alkalmasak mindenre. A romlás kis Priápuszainak díshely jár. Kenyéradóikat díszítik.

Rózsatetű ördögcsimbók (Grafika a 97. oldalon)

Irodalmi, művészeti élősd. A kinyílt műre száll. Rászáll. Mert nem ismeri az alkotás örömét és kínját, elvinné az alkotók örömét, fokozná kényaikat.

Csusz Kusma ördög (Grafika a 98. oldalon)

A kő alól előmászó skorpiók láttán született. Elnyúlt hernyóteste van, fölfújható műanyag szkafanderbe öltöztetve. Szabályosan hurkásodik, bugyrosodik rajta. A válla és a melle fából készült ökörjáromszerű ördögjáromba van fogva. Nem tud járni. Alattomban csúszik-mászik. Pusztításának medianizmusa a hernyóéhoz hasonló, de míg a fákat,

bokrokat, virágokat rovarirtó szerekkel megszabadíthatjuk a kártevőktől, itt semmiféle vegyszer nem segít.

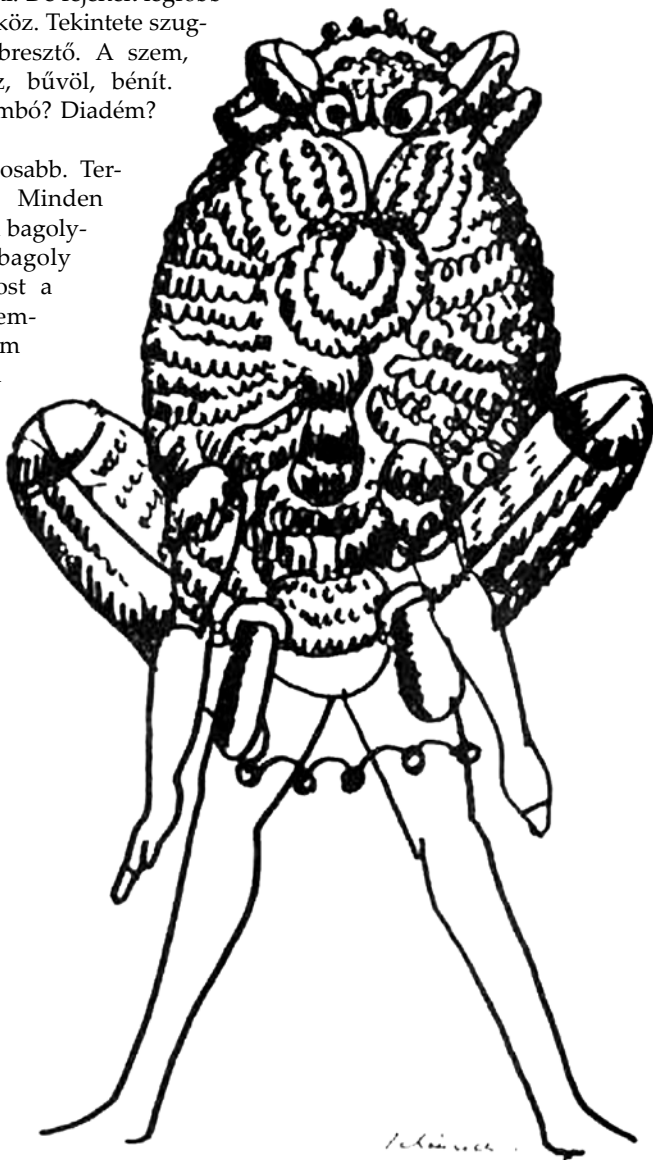
Férfi?! Nő?! Mind a kettő, de főként együtt a kettő.

Bagoly-tehén-ördög (Grafika a 99. oldalon)

Három állati lény konfigurációja. Nősténység. Hímiség. Hímnőség. Magamutogató meztelenség. Magát idéző, másokat igéző. Bűvölő, babonázó. Csalátekcsupaszág. A bagoly mintha beborítaná a ruhátlan női alak felsőtestét. Így csak a lába és az ágyéka nő. Onnan fölfelé puhány, pihepaplanszerűen befelé huppadóan szőrös. Mindenhol benyomható, jólesik rajta henteregni. De fejének legfőbb tartozéka, csőre – szűrőeszköz. Tekintete szuggeráló, merev, félelmet ébresztő. A szem, ha nem mozog, babonáz, bűvöl, bénít. Füle nagy ékszer. Rózsabimbó? Diadém? Korona?

Lába a férfilábnál vaskosabb. Terpeszkedik, mint a béka. Minden pozitúrában stabilitást ad a bagolynak, amely uralja. A bagoly okos. Okossága itt és most a fölébekerülés. megszellemtelenített merevség. Nem tudása, de uralkodása által bölcs. Bölcs uralkodó.

Ágyéka környékéről két tehéntőgyyszerű fallikus forma csüng alá. Anyaságjelképek?! Nem, tejet nem adnak. Még a tehén ártatlanságát, naiv butaságát is hiába keressük. Abszurdítása a tehénártatlanság lát-szata.

Lebabázó ördög (Grafika a 100. oldalon)

Fölhasított kecske vagy fekete birkaszőr ördögbunda. Rembrandt széthasított szarvasmarhája kiterítve, négykézláb. Ebből a bundából egymás hegyén-hátán, piramisszerűen bújnak elő az egyre nagyobb és testesebb kisördögök. Mater diabolica. Ördögi termékenység. Ördögméhkirálynő. Fogamzásserkentőt szed. Még! Még! Kevesen vagytok! Nagyra nőjete, szép kis „feketém”!

Húgyhólyag fül (Grafika a 101. oldalon)

Hogy fülecskéd süket?! Hogy olyan, mint a hörcsög pofazacskója?! Belegyűjtöd a zabálnivalót, amit nem tudsz felfalni egyszerre? És az a sok szép színű folyadék, ami a fejedben, a fejed körül áramlik? Tessék?! Rossznyelvek szerint ez a húgyhólyagban való áramlás azt jelenti, hogy semmi köze színeid fiziológiájának az értelméhez. Hogy?! Nincs is értelméd?! Szörnyű! Szóval azt merik mondani, hogy az értelmetlenné tett értelem szín-dinamizmusa övez. Bármerre lökőd, löknek, himbálsz, himbálnak, más-más színű ez a

Húgyhólyag fül

101

húgyhólyag glóriád. Dicsőséged forrása, hogy nemcsak téged, de te is, bármikor minden színt a kívánt színnek látsz, bizonyítod, ha kell: ó, nem fekete, csudaszép csudaszín, csuda színpompás itt minden!

Lúdláb (Grafika a 102. oldalon)

Szegény Hanyi Istók. Állítólag valaha ember volt. Elállatiasodott. Elördögiesedett. Kulturálatlan, hitvány kis ijesztgető. Ismeretlen, tehát félelmet keltő.

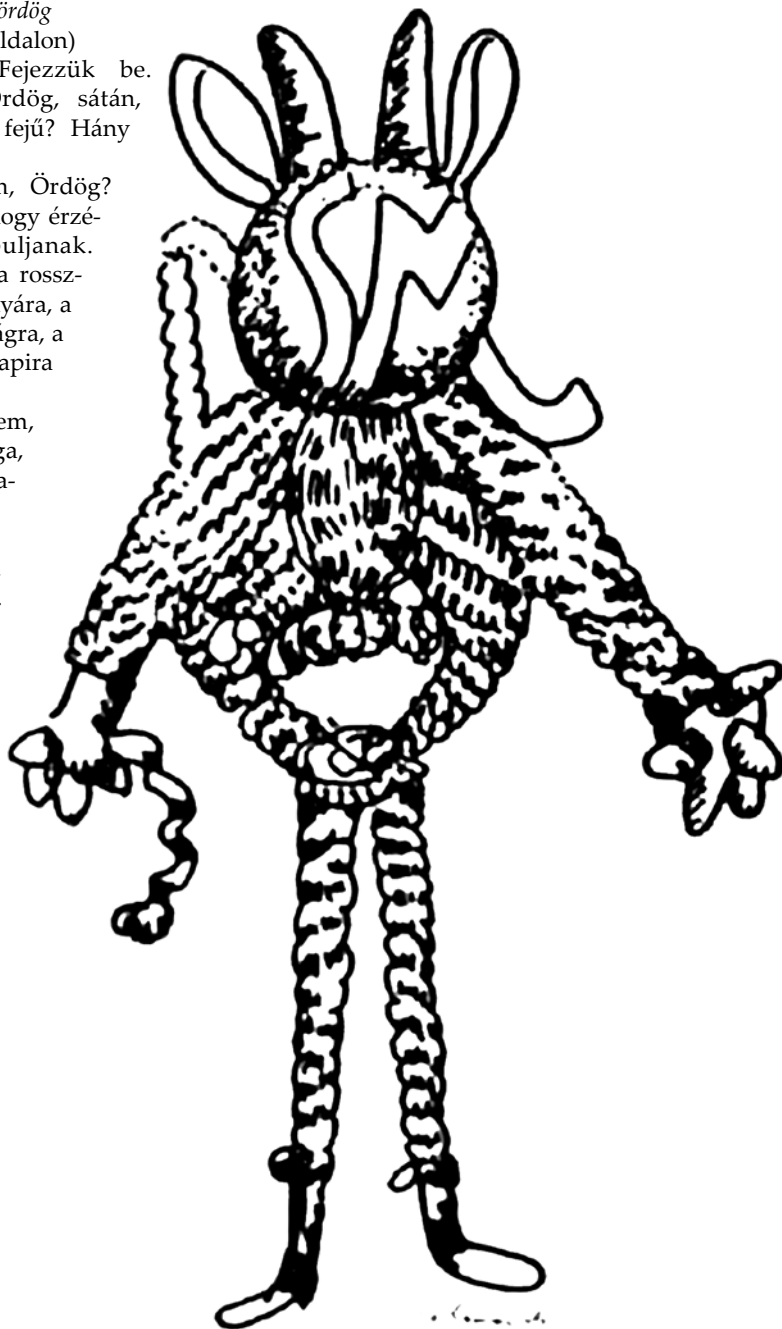
Távozz tőlem, ördög
(Grafika a 103. oldalon)

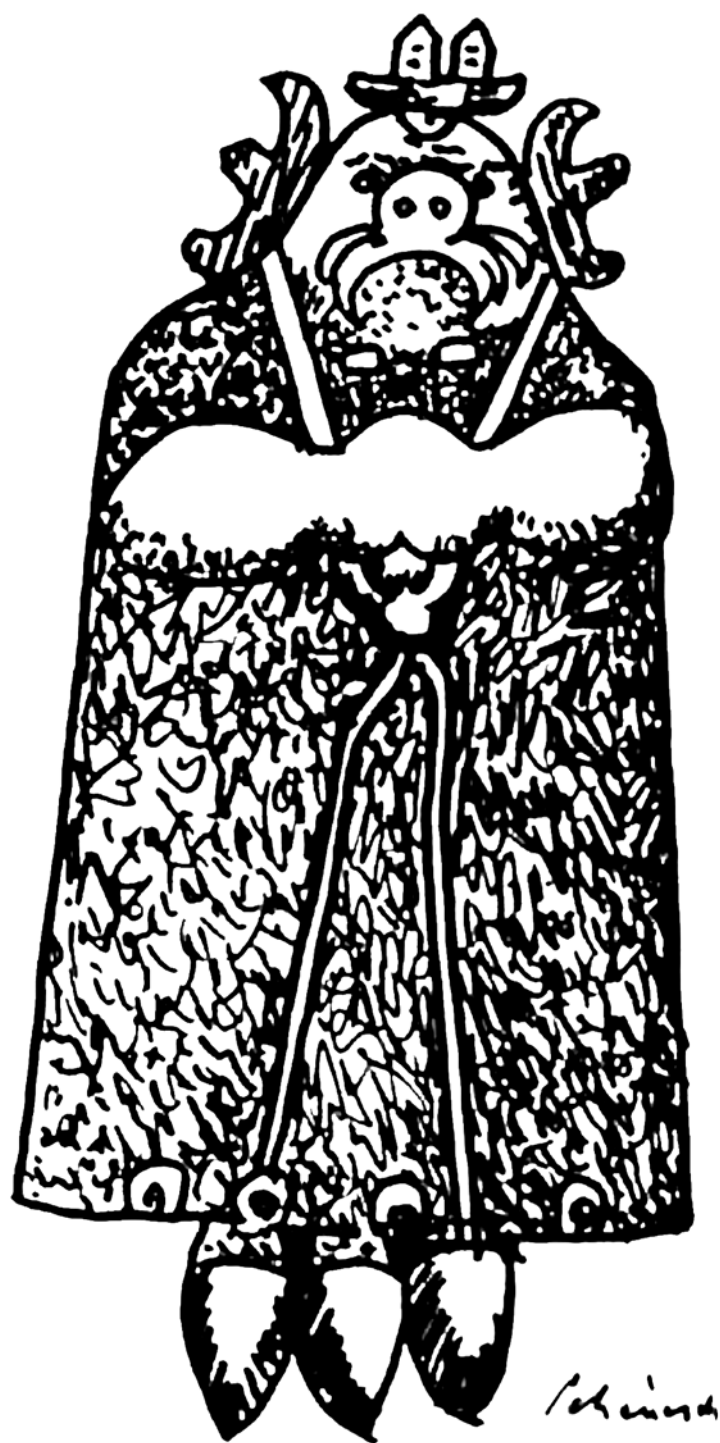
Befejezem. Fejezzük be.
Fejezzük le! Ördög, sátán,
sárkány. Hány fejű? Hány
fejét?

Távozz tőlem, Ördög?
Nem hagyom, hogy ér-
zeim eltompuljanak.
Figyelnem kell a rossz-
ra, a jóra, a csúnyára, a
szépre, az igazságra, a
maira és a holnapira
egyaránt.

Nem tűrhetem,
hogy jó a dolga,
vígán él s gazda-
gon az

Ördögpatkoló.
(Grafika a 104.
oldalon)

Játék – komolyan (Apokrif interjú a hetvenéves mesterrel)

– Valaha, nagyon-nagyon régen, lehetett még 1990-ben is, ismertem egy boldog művészt, aki „csak” játszani szeretett, „játszásból” felépítette 100 × Szép világát a Rossz ellen. De ez a Rossz is még belül volt a Szépen: opponálta azt. A küzdelem is játék volt.

– A látásnak nincsenek törvényei, mégis gyönyörködni tud. Szemünk ott szeret tanyázni, ahol a Szépség van. A Szépség meghatározhatatlan és tűnékeny, de nyomot hagy maga után.

– Ha ennyire a Szépség megszállottja a mester, hogyan lehetséges, hogy az utóbbi időben annyi ördögöt „ellett”?

– A Szépség nem intermediális média, mert nincs csúnya-szépség. Az abszurditás csupán a Szépség manipulálása az ember által.

– De hát akkor a mester is manipulál?

– A Szépség a véletlenség és a tökéletesség feszültsége. Az ember lehet csúnya, de a szépsége nem. De ez a Szépség: elveszíthető. Ha az agysejtek nincsenek igénybe véve: az arc üres marad. Vajon szép-e a tökvigyori Szépség? Tehát nem én manipulálok, hanem az, aki az ürességet Szépségként akarja feltüntetni. Az üresség: üresség. A maszk sok mindent leplezhet és leleplezhet. Mindnyájan, mindig valamilyen maszkot hordunk, változtatjuk is azt – hangulatainknak megfelelően. A velencei maszkok éppen erre voltak alkalmasak.

– Újabb a mester képei szegélyén megjelennek sorban lefelé ezek a maszkok. Jelen lehettem az első ilyen kreáció megszületésénél. A lemez széle, amelyre a férjem számára a Kukullát festette, üres maradt. „Levágjam?” – kérdezte, majd rövid gondolkodás után hozzátette: „Vagy fessek rá velencei maszkokat?” Az ötlet kitűnő. Azóta gyakorlattá vált.

– A maszkok közötti állapot kezdett izgatni engem. Az átmenet: mi lehet az emberekben, miközben kifelé furcsa alakokat öltenek. A maszk: abszurditás, az ember ezzel manipulálja a világ számára önmagát. Csakhogy: a maszk alatt milyenek is vagyunk? Végül is mindenki csak maszkjaival (szerepeivel, történeteivel, tudatának működésével), a világban benne létével (a heideggeri Dasein által) tudja felfogni önmaga létezését is. Tehát a maszk, ami látszólag manipulál, valójában létezésünk leírásához (festő esetében: lerajzolásához) segíthet. Illetőleg csakis ez vezethet el hozzá. Csakhogy számomra az utóbbi időben megrendítő tapasztalatok következtek mindebből.

– *Elnyomta mindez a Szépséget?*

– Aki elnyomja a Szépséget, bűnt követ el, mert megöli valakiben vagy valamiben az Élőt. A Szépség inspiráció a forma képzésére. A szellem nyomot hagy az anyagban. Sok mindent el kell hogy hagyjunk, hogy egyedül lehessünk a Szépséggel. Ugyanakkor: száz színt gyűjt a Szépség, fogadd be. Színesedj, adjon neked boldogságot kéretlenül. A szárnyalás a Szépség csodája. A szabadság intenzitása egyre magasabbra emeli a Szépséget. Ezért játszottam eddigi életemben: ezt a szárnyalást mint a szabadság egyedül lehetséges formáját (mármint a politika által eddig megengedett formáját) követtem. Ez volt az én szellemi szabadságom. Csakhogy mostan (mostan alatt az utóbbi éveket értem), amikor politikai értelemben is szabadon szétnézhettem, mit is kellett látnom? A maszkok alól kihalt az ember. A maszkok rámerevedtek az emberekre. Nemcsak másokra: rajzolkodok, rajzolkodok, és a magam belső valóját is mindinkább csak maszkká rögzítve formálhatom. A megmerevedett maszk: az üresség. Én azt mondom: depresszió. Barátom, Kabdebó Lóránt, amikor ránéz ezekre a szenvedésből fogant rajzokra, T. S. Eliot *Az üresek* című versét kezdi idézni. Szavamra mondom, eszembe se jutott volna összekapcsolni őket. De ettől fogva megörültem: van kihez kapcsolódnom. Az Eliot-vers megmagyarázta nekem: van egy bizonyos állapot, ami már nem is állapot, inkább csak tengés-lengés. A maszkok közötti izgalmas állapot megszűnik ezzel, kitömött szalmabábu lesz a létezés módja. Kérdezte az ördögöket: őket – ha szenvedve is, de – gyönyörrel ellettem. Az ördögök: élő maszkok, a bűn megjelenési formái. Furcsa ezt mondani: szerettem az irtózatot, az ördögöket, mert iszonyodtam tőlük, azért meg is hódítottak. A bennük megtestesült Rossztól védekeztem: a Szépséget ellenük – bennük és általuk vonultattam fel. Az értelem nemcsak kiválasztani képes a Szépséget, hanem rendezni és magasabb rendűvé emelni. A Szépségnek lehetősége a változás és a változtatás. Teljessége a pillanat – a pillanatok összeadódása. Nem statikus, nem marad egy helyben: pillanatonként változik, elhalkul, megpihen, föllángol. Vegyük magunkat körül Szépséggel a Rossz ellen.

– *Hogyan jöhettek akkor az ördögök után az üresek?*

– Amikor azt hittem, hogy minden olyan szép és jó a világon: Szépséggel szédítettem a Szívemet. Ha az ölekezésből két idegen válik el, ott a szépség elvesztette varázsát. Az üresek – ezek az idegenek. A szépségben a belső sugárzik a külsőben. De ha a belső nem sugárzik? Ez a depresszió. A megfagyott maszk. Amikor nincs maszkok közötti állapot. Olyan állapot, amikor nem vágyunk arra, hogy a pillanatnyi tovább tartson. Ez lett a *152 rajz* című albumom.

– *A mester visszájára fordította a 100 × Szép világot?*

– Nem én. A világ fordult el alólam. És ezt is le kellett rajzolnom. Most nem gyönyörködtem: szenvedtem. Hat hétig, abban az 1992-es „hosszú, forró

nyárban". Ma már büszke is vagyok: formát adtam az ürességnek. Nem én üresedtem ki, de a maszkok. Én csak tetten értem mindezt.

– Ördögök, üresek, cselekvő rontók, tehetetlen maszkok. Ennyi maradt a világból a huszadik század második felében? Hová lett a karácsony felemelő, ajándékozó hangulata? Vissza tudja-e még varázsolni számunkra a mester – ha csak vágyódva, nosztalgiában – az ünnepet? Hogy megélhessük, hogy követhessük!

– Itt van a *Huszár a szívben* (Grafika a 107. oldalon), nézzed, beszélj róla az embereknek!

– Fogalmazom, ahogy kéred, de beleillesztem, amint tőled hallottam, a te elbeszéléseidet arról, hogyan, miért született ez a műved, az én gondolatfolyamomba. Te kérted! Lelked rajta, legyen.

Ki volt Gájusz? Nem tudjuk. Mégis a legfontosabbat tudjuk róla: szereték. Olyan ember volt, aki méltó mások szeretetére. Két évezrede mérték lett a

hívók számára. De a Biblia beleépült az egész emberiség kultúrtörténetébe is. A mérték, amely János apostol szeretetét kiválthatta, általános érvényű. Az emberi sors legszebb esélye fogalmazódik benne.

Szeretet?! Szeretni?! Hogyan?! Mikor?! Mindig!! És mérhetetlenül! Parányi kis szív, életfontosságú húsdarab. A szeretet székhelye. Megpróbáltam nagyra növesztetni; monumentálissá tenni. A kompozíció a bárány feletti apró zöld levelektől a költő szíve alatti utolsó gubóig két méter. Igen egyszerű anyagokból készült. A szíve közepe mézeskalács. Mindig az adakozás, az ajándékozás szimbóluma volt. Egyszerű, olcsó, gyorsan száz- és ezerszámmra előállítható színes-szíves ajándék. Rózsás, pozsgás, mint a frissen kisült, meleg kenyér. Színei is olyan tüzesek. Még az úgynevezett hideg színek is izzanak. Pedig milyen kevés festékféléből keverik ezt a szín pompát. Az ember gyönyörködtesére és fogyasztására egyaránt alkalmas, semmi mérgező anyagot nem tartalmazhat.

Örül az ajándékozó, boldog a megajándékozott, mert az adakozás kétoldali öröm, elementáris erő, csodálatos kapcsolatteremtés. Ha színei nem halványodnak el, nem szürkülnek meg.

Kérek valamit ezer forintért, a feleségem úgyis becseréli. Úgyse jó neki semmi. – Ha nem jó ezer forintért, nem jó kétezerért, tízezerért, még százezerért sem. Ha jó, akkor pedig minden jó! A napi kedvesség, a figyelmesség, a jó szó, amit már teljesen elbogatellizáltunk. A boldogok a kevésben is boldogok. A beteg, szomorú királyt meggyógyíthatná a boldog ember inge; de a népmese boldog emberének még inge sincs.

Tükröt is tettem a mézeskalácsra. Nézzen bele mindenki! Mérje meg magát! Lásza meg magát! Örüljön a szeme csillogásának! Szégyenkezzék eltompultságán! Szálljon magába ez előtt a felkiáltójel előtt. Ez az élő, mindig alkotó, mindig adakozó szív puha, de jól megtömött filcben fészkel. Olyan pop-artosan, legalább 2-3 atmoszféra túlnyomással van megtöltve. Ahogy az életben, a térplasztikában is a kitöltöttség a legfontosabb. Ami nincs teljesen kitöltve, ott hely marad a zűrzavarra, a manipulációra. A bizonytalanság fészkel ott. Annak pedig egy nyitott szívben helye nincs. A szív kapu. Jöjjetek hozzám és én befogadlak. Szabadon járhasson be mindenki, s ha menni akar, menjen, de persze, ne üres kézzel, akarom mondani, szívvel. Más szívek számára ajándékkal rakottan. Az ilyen szív nem piros és nem fehér. Sokszínű. Visszatükrözi az élet sokszínűségét. Kivirágzik. Gyümölcsöt terem. Lám, ott a gránátalma. Végtelenül érzékeny. Az egyik szeme sír a sírókkal, a másik meg örövend az örvendőkkel. A nemzet lelkiismerete. A költő szíve.

Mellette a huszár, a vitézség és a bátorság jelképe. Az egyenesség. Kard által győz vagy esik el. Példakép. A gyerekeknek s a felnőtteknek. Akik még szeretnek bátrak lenni, s akik már elfelejtették, hogy gyermekkorukban arról álmodtak: bátrak lesznek egy életen át. A lóról szállt hős, kis fababahuszár. Kézbe vehetjük, befogadhatjuk. Köztünk maradhat.

Ki volt Gájusz? Nem tudjuk. Valaki, aki élt vagy ötven évet. Meghalt, mert szeretett – úgy, hogy szerethessék –, és ezért nem hal meg sohasem.

– És itt van a *Tenyerünkön a győzelem*. Örülj, és mondd tovább az örömhírt! (Grafika a 108. oldalon)

– Játsszunk ezzel is, mint a huszárral! Győzelem... Hányszor, hányféleképpen ejtették ki a szót.

A hellenisztikus művészet egyik legszebb alkotása a szamothrakéi Niké-szobor, amelyet győztes tengeri csata emlékére állítottak. Az istennő a győztes hajó orrára száll, és diadalmi harsonájába fúj. Gyors szárnyalását, magasból érkezését, a tengeri szél erejét mögötte hevesen csapkodó ruhája érzékelteti, valamint hatalmas szárnyai mozgásának lendülete.

Győzelem. Béke. Csend. Nyugalom. Mi volt előtte, s mi marad utána, akár a vesztet, akár a győztest nézzük? Pusztulás, gyász, szenvedés... A gyűlölet, ha egyszer kifakad, a gyűlölködők mérsárlására vezet, a háború pedig a legkegyetlenebb megnyilvánulása annak a gyűlöletnek, amely megbújik és forr az emberek szívében.

Európában negyven éve nem volt háború. Béke van, a hadászati egyensúly a félelem mérlegén kiegyenlítve. Vajon mikor volt a családjunkban utoljára háború, s ha béke van, annak mi az ára? Újjászülethet-e az ember és az emberiség a béke boldogságára? Lehet-e béke háború nélkül? Lehet-e győzelem vesztesek nélkül?

Catullus epigrammája a két legemberibb érzés együttélését feszegeti, Szabó Lőrinc fordításában így hangzik:

Gyűlölök és szeretek: Miért? Nem tudom én se, de érzem:

így van ez, és a szívem élve keresztre feszít.

Hol az én békém, hol az én nyugalmam, hol az én győzelmem? Bennem magamban, gúzsba kötve, jó szorosan leláncolva a gyűlölet kötelékeivel. Szárnya van már, repülni vágya, felülemelkedni rajtam, legyőzni engem, kitörni belőlem, hogy kitörjek magamból – de az én Nikém mindaddig rab bennem, amíg egyetlen ellenségem is van.

Minden ellenség egy félreismert barát. Nekem kell közelíteni felé, kezemet tární elé, felismerni benne mindazt, amiért szerethetném. Nagy ára van a gyűlöletnek, szívünk fele az örökrésze, s ráadásként másik felének az árvasága. Az egyetlen mód arra, hogy egyetlen ellenségem se legyen: szeretni az ellenségben is az embert, s akkor meghal a gyűlölet, s szívünk lángoló szeretete a győzelem felmagasztosodása. A legszebb és legnagyobb győzelem a magunk fölött aratott diadal. Föltámadásunk.

Sok kis „magándiadalból” születik a jó családi légkör, az alkotást segítő munkahely, a széttephetetlen barátság. Talán a ma még a földgömbbe zárt Béke és Győzelem is napvilágra kerülhet. Sors bona, nihil aliud – mondja a latin közmondás –, a Sors jó szerencse, semmi más. Az ember sorsa nem szerencse, mondom vitatkozva, sokakkal együtt. Az emberi sors azon múlik, milyen arányban oszlik meg az ember szívében a gyűlölet és a szeretet. A világ sorsa azon múlik, mekkora teret hódít benne a szeretet. Ez jövődő létünk alapja. Egyetlen út van, s ez egyben létszükséglet. Sorsunk a kezünkben, Nikénk a tenyerünkön szárnyal fel. Mi keltetjük ki. Gondosan átlámpázott tojásból, alaposan megvizsgált szívünkől, szeretetünk melegéből kel ki, és szárnyal föl, hozza magával a békét.

A békét, amely nem a feszültség egyensúlya, de a teljes megnyugvás, biztonság állapota. A békét, amely a boldogság. Rajtunk áll a föltámadás öröme. Emberlétünk csúcsait keresve, az emberiség jövőjét építjük. Vagy... s ezt nem szabad még csak megrajzolni sem... a két kezünk közül elszáll, eltűnik, valahol messze a ködbe vész a Győzelem, a Béke és a Boldogság.

– Számba adtad a szavakat, de a szívemből! Látod! Van bennem erő a megújuláshoz is.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Kulturális
Alap

támogatja.